

บทที่ ๓

การฟื้นฟูของระบอบพิบูลสงคราม พ.ศ. ๒๔๘๑

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า รัฐบาลพลเรือเอกเสวีไทยนั้นต้องประสบกับวิกฤตการณ์ต่างๆหลายด้าน และมีแนวโน้มที่จะอับปางจากภายในอยู่แล้ว จากการแตกแยกภายใน และการต่อต้านคึกคักจากฝ่ายหลังอำนาจเดิมตั้งกันขึ้นเป็นพรรคประชาธิปไตย แต่กระนั้นการล่มสลายของรัฐบาลพลเรือเอกกลับเป็นไปอย่างฉับพลัน เนื่องจากการก่อรัฐประหารของฝ่ายกองทัพหมกที่จะเป็นสาเหตุนำมาซึ่งการฟื้นคืนอำนาจของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ในส่วนนี้จึงต้องพิจารณาถึงเหตุการณ์ระหว่างกองทัพหมกกับคณะรัฐบาลเสียก่อน และจึงทำความเข้าใจในเรื่องการรัฐประหาร อันจะนำมาซึ่งการฟื้นอำนาจของจอมพลแปลก พิบูลสงครามต่อไป

๓.๑ รากฐานอำนาจนิยมในกองทัพหมก

ความจริงแล้วความสัมพันธ์ที่ไม่ราบรื่นระหว่างกองทัพหมกกับรัฐบาลพลเรือเอกจะนับได้ว่าเริ่มมาตั้งแต่ฝ่ายปริทัศน์ พนมยงค์ ดำเนินการให้จอมพลแปลก พิบูลสงคราม คองหันจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ และการที่รัฐบาลควง อภัยวงศ์ปลดตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดของจอมพลแปลกอีกครั้งในเดือนต่อมา ซึ่งทำให้

แม่ทัพนายกองหนีได้...บางคนร้องไห้ด้วยความเจ็บช้ำน้ำใจอย่างที่สุด และขออนุญาตเคลื่อนกำลังเขาทำลายกลางการเหยียบย่ำถูกเกียรติยศของทหารให้เค็ดขาดไป...นายทหารหลายกองไม่พอใจนายควงไก้แดงอำนาจเหยียบย่ำทานจอมพลราวกับเป็นศัตรูรายของบ้านเมือง (สังข พิชโนทัย ๒๔๘๕: ๔๕๐-๔๕๑)

แต่ต่อมาไม่เพียงแต่รัฐบาลพลเรือเอกจะปลดจอมพลแปลกเท่านั้น แต่ยังได้โยกย้ายและปลดนายทัพนายกองฝ่ายจอมพลแปลกจากประจำการเป็นจำนวนมากอีกด้วย เริ่มต้นจากการย้าย พล.ต. บลค บลคปรับักษ์ พิบูลภานุวัชร (ขุนปลคปรับักษ์) ออกจากตำแหน่งสารวัตรใหญ่ทหาร แล้วตั้ง พล.ร.ต. ลังวร สุวรรณชีพ (หลวงลังวรยุทธกิจ) เข้ารับตำแหน่งแทน

ตั้งแต่วันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ ต่อมาในวันที่ ๑ กันยายนก็ได้ย้ายนายทหารคนสำคัญ
 อีกหลายนาย เช่น พล.ท.อิน ทิพานนท์(พระยาตักกาคฤถุทธิ์) พล.ท.มังกร พรหม
 โยธี พล.ท.สวัสดิ์ สวัสดิ์ศรีณรงค์(หลวงสวัสดิ์ศรีณรงค์) พล.อ.ก.มุนี มหาสันทนะเวช
 ยันตรีงส์ตฤฎ์ พล.ท.พุก มหาทิลก(พระประจันต์จันก) พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ(หลวง
 ชำนาญยุทธศาสตร์) พล.ท.ไชย ประทีปเลน พล.ท.เจียม ทจร เนติยุทธ(พระขจร
 เนติยุทธ) พล.ท.ประกิจ ชิตกะสังคะ(หลวงประกิจยุทธสมมติ) น.อ.ประยูร ยุทธ
 ศาสตร์โกศล(หลวงยุทธศาสตร์โกศล) และ พล.ท.จอห์น โชติกทิลก(พระยาภักย์สงคราม)
 เป็นต้น ให้เข้าประจำกรมเสนาธิการทหาร ซึ่งต่อมานายทหารเหล่านี้ทั้งหมดก็ถูกออก
 จากประจำการภายในพ.ศ. ๒๔๘๗-๒๔๘๘ ต่อมาวันที่ ๑ พฤศจิกายน ก็ได้ให้ พล.ท.
 เกษา บุญคุ้ม(พระวิชัยยุทธเกษาคณี) แม่ทัพพายัพออกจากประจำการ วันที่ ๓ พฤศจิกายน
 ให้ พล.ท.ประยูร ภมรมนตรี ออกจากประจำการ ต่อมาในพ.ศ. ๒๔๘๘ ก็ได้ส่งย้าย
 พล.ท.ปลัด ปลัดปรักษา ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๑ และ พล.ท.ห่อน หาญสงคราม
 (หลวงหาญสงคราม) ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓ เข้าประจำกรมเสนาธิการ จากนั้น
 ในวันที่ ๑๘ เมษายนก็ย้ายพล.ท.ชเมบูรณ์ ไพร์ระโยเคช(หลวงไพร์ระโยเคช) ผู้บัญชา
 การมณฑลทหารบกที่ ๒ และ พล.ท.ชัยยันต์ เกรียงเกษพิชัย(หลวงเกรียงเกษพิชัย)
 ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๔ เข้าประจำกรมเสนาธิการ ซึ่งเท่ากับว่ารัฐบาลพลเรือน
 ได้เปลี่ยนผู้บัญชาการมณฑลทหารบกทั้งหมด โดยเฉพาะมณฑลทหารบกที่ ๑ ในพระนครนั้น
 ได้มอบให้ พล.ท.วีรวุฒิน วีรวุฒินโยธิน เข้ารับตำแหน่ง รัฐบาลพลเรือนจึงได้มีเสด็จ
 ภาพมากขึ้น และฝ่ายกองทัพก็ได้อุทลบทบาท มีเคมีฐานะสำคัญครอบงำการบริหารประเทศ
 อีก ซึ่งเป็นการสูญเสียบทบาทนี้เย็นครั้งแรก หลังจากที่ได้เป็นหลักสำคัญมาตั้งแต่การ รัฐประ
 หาร ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖

ต่อมาเมื่อมีการประกาศสันติภาพในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ แล้ว ก็ได้มี
 สาเหตุหลายประการที่ทำให้ความรู้สึกไม่พอใจต่อรัฐบาลยุคพลเรือนในหมู่ทหารบกเพิ่มทวี
 มากขึ้น ปัญหาประการแรกก็สืบเนื่องจากการปลดประจำการทหาร ดังที่คำชี้แจงทหาร
 เรื่องเล็กการ ระคมพลอธิบายว่า "เมื่อประเทศมีแวงแห่งภัยใกล้ตัว เข้ามาการทหาร
 ก็จะเบ่งตัวขึ้นเพื่อป้องกันหรือบรรเทาภัยนั้น ๆ เมื่อภัยนั้นย่อยลงหรือหมดภัยแล้ว ก็ย่อมต้อง
 ลดกำลังลงตามส่วน ฉะนั้นทุก ๆ ประเทศไม่ว่าจะเป็นฝ่ายชนะหรือฝ่ายแพ้ก็ต้องปฏิบัติ

อย่างเดียวกัน" และคำชี้แจงฉบับนี้ยังชี้ให้เห็นว่า ความยากลำบากทางการคลังของรัฐบาลก็เป็นสาเหตุของการปลดประจำการทหารเช่นกัน เพราะ"ในระยะ ๕ ปีนี้ รัฐบาลได้ใช้จ่ายเงินในการทหารถึง ๒ ใน ๓ แห่งเงินรายได้ของประเทศทั้งหมด" แต่ด้วยภาวะฝืดเคืองของเศรษฐกิจปลายสงครามก็ "ยอมเป็นปกติวิสัยที่ทางทหารจะหวังรับเงินจากประเทศเป็นจำนวนมากเหมือนแต่กาลก่อนยอมไม่ได้" และ "ในการปรับปรุงนี้ยอมจำกัดงบรายทหารออกไปจากกองประจำการบ้างตามความจำเป็นแห่งกำลังเงินงบประมาณ" (คำชี้แจงทหาร เรื่องการเลิกการระดมพล ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๘๘ อ้างจาก อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกจิร วิจิตสงคราม ๒๕๒๒: ๒๕๑-๒๕๓)

ดังนั้นในระยะตั้งแต่สงครามยุติจนถึง พ.ศ.๒๔๙๐ จึงมีการปลดประจำการทหารบก ตามตัวเลขที่บันทึกไว้คือ

รายการ	จำนวนรวมทั้งกระทรวงฯ	จำนวนที่ถูกปลด	คิดเป็นส่วนในร้อย
นายพล	๘๑	๑๑	๑๓.๕
นายพัน	๑,๐๓๕	๓๐๓	๒๙.๓
นายร้อย	๓,๘๔๕	๑,๔๕๕	๓๗.๘
จ่านายสิบ	๒,๕๗๗	๗๓๐	๒๘.๓
นายสิบ	๒๔,๕๔๔	๓,๙๐๕	๑๕.๙

(จิร วิจิตสงคราม ๒๕๐๙: ๒๔๖)

นอกเหนือจากการปลดประจำการแล้ว ยังได้มีการยุบเลิกหน่วยงานกรมกองทหารต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากการยุบกองบัญชาการปฏิบัติการณ์สนาม โดยเฉพาะในระยะ ๘ เดือนหลังสงครามยุติ มีการยุบหน่วยงานดังนี้

พ.ศ. ๒๔๔๔

๓๐ ตุลาคม

ยุบหน่วยทหาร ๕ กองพัน เป็นกองพันทหารปืนใหญ่
๒ กองพัน และกองพันปืนกล ๒ กองพัน

๓๑ ธันวาคม

- ปรับปรุงการจัดการกองทัพกตตามแผนการของฝ่ายทหาร
เสนาธิการ
- ยุบเลิกมณฑลทหารบกที่ ๖ (นครศรีธรรมราช)
- ยุบแผนกประวัติศาสตร์ กรมเสนาธิการทหารบก

พ.ศ. ๒๔๔๕

๒ กุมภาพันธ์

- ตั้งยุบกองบัญชาการกองพลที่ ๔ และยุบเลิกกรมทหารราบ
๒ กรม, กองพันทหารราบอีก ๔ กองพัน

๔ กุมภาพันธ์

ยุบกองบัญชาการกองพลที่ ๑

๒๕ กุมภาพันธ์

- ยุบกองพลที่ ๗ และกองพลที่ ๓๑
- ยุบกองทหารราบ ๒ กรม และกองพันทหารราบอีก ๔
กองพัน

๑ มีนาคม

ยุบกองบัญชาการกองทัพที่ ๒ (สระบุรี)

๑๕ มีนาคม

ยุบกองบัญชาการกองทัพพายัพ และกองพันทหารม้า ๑
กองพัน, ทหารปืนใหญ่ ๑ กองพัน

๓๑ มีนาคม

ยุบกองพันทหารปืนใหญ่ที่ ๖ (โคกกระเทียม)
(ถวิล อยู่เย็น ๒๕๓๑: ๕๐-๕๔)

อนึ่ง การปลดประจำการทหารและยุบหน่วยงานดังกล่าว ยังคงดำเนินไปภายใต้
แรงกดดันจากมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรที่รังเกียจลัทธิทหารนิยมของจอมพลแปลก พิบูล
สงคราม และยิ่งหวาดระแวงกองทัพกตไทยที่เคยสนับสนุนเผด็จการและร่วมมือกับญี่ปุ่น
มาก่อน ดังที่เซอร์โจชยา ครอสบีได้เสนอไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ว่า

อังกฤษกับสหรัฐควรเข้ามาจัดการลัทธิอำนาจทางทหาร และเสริมสร้างกระบวนการ
ประชาธิปไตยในประเทศไทย หากแล้วทหารจะเป็นอุปสรรคขัดขวางการปกครอง
โดยรัฐธรรมนูญในระบบประชาธิปไตย (สุชิน ตันศิริกุล ๒๕๑๕: ๑๓๔)

ดังนั้นใน "ความตกลงสัมบูรณ์แบบ" ที่อังกฤษเสนอต่อรัฐบาลไทย ๒๑ ข้อ จึงมีข้อที่ว่า

ข้อ ๑ ให้ยุบองค์การทหาร องค์การกึ่งทหาร องค์การการเมืองซึ่งกระทำการ โฆษณาเป็นปฏิปักษ์ต่อสหประชาชาติ

ข้อ ๑๓ จะกำเนิการปกครองทางพลเรือนต่อไปโดยปฏิบัติตามความประสงค์ของ เจาหนาททหารฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อให้เจาหนาทสามารถจะปฏิบัติกิจการของเขาได้

ข้อ ๑๖ ยอมให้จัดตั้งคณะผู้แทนทางทหาร ซึ่งแต่งตั้งโดยเจาหนาททางทหารเพื่อ เป็นที่ปรึกษาในการจัดกำลังการฝึกและการจัดเครื่องมือเครื่องใช้กำลังของกองทัพไทย (ศิริเวท ชัยนาม ๒๕๐๕: ๔๔๕-๔๕๒)

แม้ว่าต่อมาฝ่ายไทยจะสามารถแก้ปัญหาจากข้อเสนองของฝ่ายอังกฤษได้ด้วยการ ช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา แต่การถกคินจากอังกฤษในระยะที่สงครามยุติลงได้นานมาซึ่ง มีปัญหาบางประการ เนื่องจากว่าในระยะสงครามกองทัพพายัพของไทยได้เคลื่อนกำลัง เข้ายึดแคว้นเชียงตุงที่เรียกว่า "สหรัฐไทยเดิม" เอาไว้ จากการที่คินแดนนี้เป็นอาณานิคม ของอังกฤษมาแต่เดิม ทำให้ไทยต้องรีบถอนทหารจากคินแดนนี้ก่อนกองทัพอื่นๆ แต่ปรากฏ ว่าการถอนทหารมีปัญหาในทางปฏิบัติอย่างมาก ดังที่ พล.อ.จิว วิชิตสงครามรัฐมนตรีว่าการ กลาโหม เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๘ อธิบายว่า ปัญหาในทางปฏิบัติเกิดขึ้นจากการขนส่งลำเลียงทหาร ทางรถยนต์ไม่อาจทำได้ เพราะไม่มีรถยนต์และไม่มีน้ำมัน จึงต้องเตรียมการที่จะขนมาด้วย เส้นทางรถไฟ แต่ "ครั้งถึงเวลาฝ่ายอังกฤษต้องการขนทหารผู้ันลงมาก่อน เราจำต้อง ปฏิบัติตาม" (จิว วิชิตสงคราม ๒๕๐๕: ๒๔๕-๒๕๐) แต่กรณีนี้ก็สร้างความเสียหายแก่ภาพ พจน์ของรัฐบาลมาก ดังที่ประเถ็บ คลองกรจโรค (๒๕๑๓: ๒๒๘) อธิบายว่า

มีข้อที่ข้าพเจ้าควรจะบันทึกไว้ด้วยว่า เมื่อสงครามไคยุติลงใหม่นั้น รัฐบาลก็มีผู้ยุง คอสถานะทางการเมือง โคปลอยใหญ่กองทัพไทยที่ส่งออกไปทำสงคราม ซึ่งทำการยึด คินแดนไคถึงแคว้นเชียงตุง และเมืองพานเมืองยอุง ด้วยการทอดทิ้งไม่เหลือยวแล ทหารต้องถูกปลดปล่อยหิวโหยหมดงานหมดหน้าที่ไม่มีเงินเคื่อนคองเงินทางกลับบ้าน คุยูเขาเปล่า หรือด้วยความสามารถของตนเองสักแจะหว่าไคอย่างไร ทำให้ทหาร เหลานคองปลุนชาวบานกินมาตลยคทางทำใหเกิดคความเคือครอนทุกหยอมหยวน นับวา เป็นเคราะห์กรรมของทหารเหลานนอยางยิ่ง ที่ไครับไชประเทศชาติ อุตสาหเสี่ยสุละ เลือคเนือเลี้ยงชีวิคเขาทำสงคราม แทกลับถูกทอดทิ้งในปลายมืออยางดินเชิง นับวา เป็นความสกปรกเลวทรามที่สุด ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย

กรณีถอนทหาร เชียงคานี้ ก็กลายเป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่มีกฏอย่างถึง เพื่อชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลพลเรือนนั้นไม่เหลียวแล เอาใจใส่ทหาร เพราะ"คนทั้งหลายเห็นว่ากองทหารเกือบไม่มีประโยชน์ไปแล้ว"(กาจ กาจสงคราม ๒๔๕๒:๒๗) ส่วนพล.ค.ประยูร ภมรมนตรีเห็นว่า กรณีนี้เป็นส่วนหนึ่งของ"แผนหลายกองทัพเพื่อจัดตั้งพลพรรคขึ้นเป็นพลัง"ของปรีดี พนมยงค์ กล่าวคือ

หลังจากที่หัวหน้าคณะเสรีไทยได้รวมกำลังกันถล่มจอมพลป.พิบูลสงครามลงไปแล้ว ก็มุ่งมาหลายกองทัพ ปลดทหารกองทัพพายัพโดยไม่จ่ายค่าเบี่ยงเลี้ยง และจัดพาหนะในการเดินทางกลับภูมิลำเนา บรรดานายทหาร นายสิบ และพลทหารของเดินทางกลับเหมือนขบวนออกทัพ กองชายอาวุธ ชายเสื่อผ้า และขออาหาร เป็นขบวนอยู่ในสภาพที่หิวโหย นอกจากนั้นก็เหลือเหรียญชัยสมรภูมิอันเคี้ยว ที่จะไปแสดงเชิดชูเกียรติของนักรบแถบทรพลาณ แต่ก็ถูกส่งยกเล็ก และห้ามมิให้ประทับ(ประยูร ภมรมนตรี ๒๕๑๘:๕๔๐-๕๔๖)

กรณีการจับกุมอาชญากรสงครามก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่สร้างความไม่พอใจในหมู่ทหารบก แม้ว่าการที่รัฐบาลไทยจับกุมจอมพลแปลก พิบูลสงคราม พล.ท.มังกร พรหมโยธี พล.ท.จรรยา รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ พล.ค.ประยูร ภมรมนตรี และคนอื่นๆ เพื่อดำเนินคดีอาชญากรสงคราม จะเป็นการกระทำเพื่อป้องกันมิให้ฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นผู้ดำเนินการก็ตาม แต่ทหารบกจำนวนหนึ่งก็ยังไม่พอใจ ซึ่งรากฐานส่วนหนึ่งมาจากความแตกต่างในการประเมินบทบาทของจอมพลแปลกและกองทัพบก เพราะฝ่ายทหารบกเห็นว่า การเข้าร่วมสงครามอินโดจีน และกรณีขึ้นไปรบที่แคว้นเตียงคูนนั้นเป็น"เกียรติประวัติ"และเป็นวีรกรรมแห่งชาติ ดังที่พล.ท.ณิน ชูณหะวัณ(๒๕๑๓: ๘๒)กล่าวว่า

ที่ข้าพเจ้าภูมิใจในเกียรติยิ่งกว่าว่าเห็นจริงคือ ใ้ปฏิบัติหน้าที่โดยเต็มความสามารถเพื่อประเทศชาติ และล้มความครวญครว่าเสียทั้งสิ้นที่เขายัคนคร เชียงคาน์ อันเป็นประวัติศาสตร์ของกองทัพไทย ที่ได้ดำเนินการมาหลายสมัยถึง ๒ ครั้งไม่เป็นผลสำเร็จ

ดังนั้น ผลของการดำเนินการจึงไม่ควรที่จะคงตกอยู่ในฐานะอาชญากร ในกรณีนี้แม้กระทั่งพล.อ.จิว วิชิตสงคราม(๒๕๐๕: ๒๔๗)กล่าวว่า "เมื่อพ.ร.บ.อาชญากรสงครามพ.ศ.๒๔๘๘ ประกาศบังคับใช้ มีนายทหารชั้นผู้ใหญ่หลายนายถูกเรียกไปสอบสวน นำความกระเทือนมาสู่จิตใจนายทหารในกองทัพเป็นอย่างมาก ผมเองก็ถูกสอบสวนด้วยผู้หนึ่งสำหรับพล.ท.ประยูร ภมรมนตรี(๒๕๑๘: ๕๔๑)กล่าวว่า กรณีอาชญากรสงครามนี้ทำให้"มีการ

เอาผู้มีวิชาการทหารสูงสุดกับแม่ทัพนายกองและรัฐมนตรีบางคนมาขังไว้เชียงใหม่" ส่วน พล.ท.บัญญัติ เทพหัสดินฯ(๒๕๑๕: ๕๘) ใกล้เคียงถึงความเสื่อมเกียรติภูมิของกองทัพและ ทิศนะคองกรณชาชฎากรสงครามว่า

เมื่อบ้านเมืองกลับคืนสู่สภาพปกติ สงครามยุติ แต่ประเทศไทยยังเป็นลูกผู้ถูกคน ฝ่ายสหประชาชาติยังถือว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่แพ้สงคราม ทหารฝ่ายสหประชาชาติเคลื่อนกำลังเข้ามาในประเทศไทย นอกจากจะปลดอาวุธผู้ป่วนแล้วยังเหมือน เป็นการคุมพวกเร่อีกด้วย เกราะหกรรรมของประเทศไทยยังไม่หมด จมพล. พิบูล สงครามและคนอนุชอีกหลายคนถูกจับขึ้นศาลอาชฎากรสงคราม เสรีไทยกำลังมีอำนาจ ทหารที่ออกไปปฏิบัติหน้าที่เพื่อป้องกันประเทศกำลังถูกเหยียดหยามและปลดปล่อยละเลย ความยถากรรม

ความรู้สึกที่ว่ากองทัพถูกเหยียดหยามและค้อยค่าเมื่อเทียบกับเสรีไทยนี้เอง ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกอันคับแค้นใจ จนในที่สุดถึงขั้นปฏิเสธและต่อต้านเสรีไทยด้วยเหตุผลที่ อธิบายว่า กองทัพกลางหากที่ช่วยรักษาประเทศไทย มิใช่เสรีไทย เพราะ"แตกกองทัพผู้ป่วน ก็ไม่กล้าทำอะไรรุนแรงถึงขั้นยึดประเทศไทยและปลดอาวุธกองทัพไทยอย่างเด็ดขาดลงไป หึ่งนี้หึ่งนั้นมิใช่กองทัพผู้ป่วนเกรงกลัวเสรีไทย แต่อยู่ที่กองทัพ ๒ ที่ตั้งขึ้นมาใหม่เอง"(ถุช บุนนกันต์ ๒๕๒๓: ๑๓๘) แต่ปรากฏว่า"บางคนเมื่อสศคิเสรีไทยในหนังสือพิมพ์แล้วยังไม่พอ ได้เหยียดหยามกองทัพมากกว่า ตั้งมาได้ถึง ๕๐ ปีแล้ว ท้าประโยชน์ได้ไม่เท่าเสรีไทยที่ตั้งมา เพียง ๒ ปี"(กาจ กาจสงคราม ๒๕๕๒: ๓๘)หรือ "...กรุงเทพกำลังเข่งบานก้วยเสรีไทย หึ่งจากนอกประเทศและในประเทศก็คักคักยั้งนัก ล้วนทหารประจำการถูกมองเหมือนตัวกึ่งถือ ได้เคื่อน มันไม่สมกับความรู้สึกภาคภูมิใจที่เราได้ทรากตราเอาชีวิตเข้าเสี่ยงพันฝ่ามาอย่าง นี้ชกโชนเพื่อชาติบ้านเมืองเลย"(ถุช บุนนกันต์ ๒๕๒๓: ๒๓๐) กึ่งนั้นการจัดสวนสนาม ของเสรีไทยเมื่อวันที่๒๕ กันยายน พ.ศ.๒๕๔๔ จึง "สร้างความชอกช้ำขมขื่นแกมวลทหาร หัวหึ่งกองทัพเป็นอย่างยั้ง"(ประยูร ภมรมนตรี ๒๕๑๕: ๕๘๑)หึ่งที่การสวนสนามครั้งนี้สมขึ้น "เพื่อแสดงให้ฝ่ายสหประชาชาติเห็นว่า บรรดาอาวุธยุทธรณ์ที่ส่งมาให้แก่พลพรรคของ ขบวนการต่อต้านมือยุครบถวนไม่สูญตาย และเพื่อยืนยันว่า ขบวนการต่อต้านพร้อมออกศึก ถ้าจำเป็น"(กนคธิร์ ศุภมงคล ๒๕๒๓: ๑๕๕)

ผลกระทบอีกประการหนึ่งของการสวนสนามครั้งนี้คือ การก่อให้เกิดความ
วิตกว่า ฝ่ายรัฐบาลพลเรือนกำลังจะสร้างกำลังของเสรีไทยขึ้นเป็นคู่แข่งกับกองทัพ เพราะ
การสวนสนามทำให้ได้เห็นกำลังที่แท้จริงของฝ่ายเสรีไทย และอาวุธใหม่จากสหรัฐอเมริกา
ที่ทันสมัยยิ่งกว่าของกองทัพบกในขณะนั้นด้วยซ้ำ บราวน์กว่าฝ่ายทหาร โคซออาวุธเหล่านี้
จากขบวนการเสรีไทย แต่ฝ่ายเสรีไทยปฏิเสธโดยทวิ มุเตเยเกคูอธิบายว่า "เป็นข้อตกลง
ระหว่างเสรีไทยกับฝ่ายสัมพันธมิตรว่า อาวุธใหม่เหล่านี้จะใช้เฉพาะในกองกำลังเสรีไทย
เพียงอย่างเดียว และห้ามส่งออกไปให้กองทัพ" (ชายันตะ กุมาร เรย ๒๕๑๕: ๑๑๓)
จึงทำให้ฝ่ายกองทัพหวาดระแวงเสรีไทยมากขึ้นถึงที่ถนนศรี ศุภมงคล(๒๕๕๗: ๓๔๔)
อธิบายว่า ในที่สุดขบวนการเสรีไทยนั้น"ถูกแซงของต่อมาในภายหลังว่า เป็นพวกถืออาวุธ
นอกกองทัพเพื่อผลประโยชน์บุคคล รัฐบาลหลังสงครามถูกกล่าวหาว่าเป็นรัฐบาลเสรีไทย
ที่จะเป็นภัยต่อกำลังทหารของชาติ"

ความไม่พอใจต่อเสรีไทยนี้เองที่ทำให้พล.อ.ถนอม กุณทนต์(๒๕๒๗: ๑๓๘)
อธิบายการปฏิบัติการของเสรีไทยว่า "เป็นการกระทำในลักษณะโจรกรรมคา" ส่วน
พล.ท.บวรยุทธ ภรมนตรี(๒๕๑๘: ๔๓๒)ก็เปรียบเทียบในทำนองเดียวกันว่า "ส่วนประชาชน
ที่ดำเนินการต่อต้านโคคิน หากการลอบยิงพิฆาตฆาตนั้นยอมถือเป็นกองโจร ไม่อยู่ในชายที่จะ
ได้รับความคุ้มครองและบราณี้ประการใดเพราะถือเป็นการลอบทำร้าย" สำหรับอนันต์
พิบูลสงครามก็อธิบายว่า การตั้งพลพรรคเสรีไทยขึ้นต่อสู้ก็เป็นเสมือนการตั้งการรบที่
ถูกหลักการของทหาร มารบแบบกองโจรภายใต้การนำของคนที่ไม่เคยเรียนรู้อาวุธ และ
มีต่างประเทศเป็นผู้บงการ และ"แผนการลอบต่อต้านและเตรียมรบขับไล่มุขมนตรีฝ่ายเสรี
ทหาร ได้เตรียมไว้ของหลายลง และคณะต่อต้านโคคินก็ปฏิสนธิขึ้นแทน"(อ.พิบูลสงคราม
๒๕๑๘ ข: ๓๓๑-๓๓๒)

นโยบายของฝ่ายสหประชาชาติที่ต้องการลดขนาดกองทัพให้เล็กก็เป็นส่วนหนึ่งสร้างความ
หมองใจในหมู่ทหาร เช่น การที่สงวน ตูลารักษ์กล่าวว่า "เราควรรู้อยู่ที่ว่า เวลานี้เขา
รบกันด้วยอะตอมิก ประเทศเราไม่สามารถสร้างอะตอมิก เพราะฉะนั้นทหารมีไว้เพื่อช่วย
ตำรวจรักษาความสงบภายในเท่านั้น"(รง. ศส.ครั้งที่ ๑๗ กุมภาพันธ์
บราวน์ว่าพล.ต.สมบุญ ศรีวานิชได้แสดงความเห็นคัดค้านเรื่องนี้โดยตรง โดยกล่าวว่า

"...การมีอาวุธใหม่ เครื่องมือใหม่ย่อมทำให้ยุทธศาสตร์ยุทธวิธีเปลี่ยนแปลงไป การร่ำลือถึงอาวุธปรมาณูทำให้คิดกันไปไกลมาก คิดไปเลยตรงจนถึงกับเห็นว่าทหารไร้ประโยชน์ ควรเลิกทหารเสียก็มี ผู้ที่เป็นทหารฟังแล้วเสียใจ" (ส.ศรานุชิต ๒๔๕๕: ๒๔) ส่วนพล.อ. เนตร เชมะโยธิน(๒๕๐๐: ๓๓๖-๓๓๗)ก็อธิบายว่า การที่นายทหารถูกปลดประจำการจำนวนมาก และมีสภาพความเป็นอยู่ฝืดเคือง ยังเป็นสิ่งที่พอทนกันได้ แต่การมี"บุคคลบางพวก" แสดงออกควยวาทาทางเหยียดหยามกิจการทหาร และเลยเถิดถึงขนาดว่าประเทศเล็กเช่นไทย ไม่จำเป็นต้องมีกองทัพก็ได้เพราะไม่มีประโยชน์อะไร เป็นสิ่งที่กระทบกระเทือนจิตใจทหารมากกว่า

ภัยความขัดแย้งและความไม่พอใจเหล่านี้เอง จึงทำให้เกิดความรู้สึกกดดันว่า กองทัพบกยุคหลังสงครามโลกนี้เป็นยุคตกต่ำ ดังที่พล.ท. กาจ กาจสงครามสรุปว่า"ความตกต่ำของทหารบกมีมากมาย ไม่คิดว่าทหารมีประโยชน์แก่ประเทศชาติ" (จรรยา กุวานนท์ ๒๕๕๕: ๓๓๕) ดังนั้นจึงทำให้ทหารในกองทัพบกจำนวนหนึ่งมีจุดยืนร่วมกับฝ่ายประชาธิปไตย อยู่แล้วในการต่อต้านปรีดี พนมยงค์ เสรีไทย และพรรคสหชีพ แต่กระนั้นการคิดที่จะดำเนินการรัฐประหารโค่นรัฐบาลอย่างจริงจัง น่าจะเกิดขึ้นหลังจากกรณีสวรรคตแล้ว ดังที่ พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ(๒๕๒๓: ๗)เล่าว่า "พวกเรานายทหาร เริ่มจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์กันถึงศักดิ์ศรีและอนาคตของกองทัพบก เรามีความเห็นพ้องต้องกันว่าจะยอมให้กองทัพบกที่ซึ่งเราเกิดมาเป็นทหารอยู่ในสภาพเช่นนี้ไม่ได้เป็นอันขาด มีพื้นที่เราจะเริ่มลงมือปฏิบัติการก็เกิดกรณีสวรรคตของล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ยิ่งเป็นแรงกระตุ้นพวกเราอย่างที่สุด" อีกกรณีหนึ่ง พล.ท.บัญญัติ เทพหัสดิน(๒๕๒๒: ๒๓) ได้เล่าถึงอิทธิพลของกรณีสวรรคตต่อความคิดของทหารว่า

พวกเราทุกคนต่างมีความเคารพนับถือผู้คิดร้ายต่อองค์พระมหากษัตริย์ของเรา แต่เราไม่สามารถจะทำประการใดได้นอกจากจับกลุ่มพูดจากัน...ครั้งหนึ่งพลตรี หลวงวิรุวัณโยธิน เรียกไปที่บ้านไปคุยกันและชวนปฏิวัติ ฉันตอบรับทันที แต่หลังจากวันนั้นก็เงียบหายไป ไม่มีการเคลื่อนไหวประการใด ความจริงเรารู้อยู่กันมานานแล้วว่า ทานผู้นี้ไม่ค่อยจริงจังอะไรนัก เราคงมีน้ำอดน้ำหนคออกไป

ก่อนอื่นคงจะต้องอธิบายว่า ทหารในกองทัพโดยส่วนใหญ่แล้วนั้น มิได้อยู่ใกล้ติดกับกรณีสวรรคต และมีใ้มีผู้ใดทราบข้อเท็จจริงใดเป็นพิเศษ เพียงแต่เป็นส่วนหนึ่งในกระแสของสถานการณ์ขณะนั้น ดังนั้นการนำเอาเรื่องกรณีสวรรคตมาโน้มนำให้ทหารตัดสินใจที่จะ

ก่อกองการรัฐประหารโค่นรัฐบาล จึงเป็นความสำเร็จอย่างสำคัญของการเคลื่อนไหวของฝ่ายประชาธิปไตย และยิ่งกว่านั้น การเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลก็เป็นตัวเร่งอีกอย่างหนึ่งทั้งที่ พ.อ.ชาจศึก กวงสว่าง(๒๕๐๗: ๕๒)อธิบายว่า

เสียงแสดงความไม่พอใจที่รัฐบาลไม่สามารถคลี่คลายกรณีสวรรคตให้ชาวกระเจา ไค และการไม่สามารถแก้ไขความครองชีพของประชาชนไค ยิ่งมีมากขึ้นทุกที จนในที่สุดพรรคฝ่ายค้านไคอภิปรายทั่วไป และมีการถ่ายทอดเสียงออกไปทั่วประเทศ ความไม่พอใจของประชาชนที่อยู่แล้วประจักษ์ให้สมชอนจึงถูกโหมกระพือขึ้นอีก เมื่อไครับฟังคำต่อมโตของรัฐบาลไม่เป็นที่พอใจ พร้อมกันนั้นความคิดที่จะทำการรัฐประหารล้มล้างรัฐบาลก็ไคหึกค้ำขึ้นลับ ๆ ในบุคคลหลายกลุ่ม โดยเฉพาะในวงการกองทัพบกแห่งชาติ

นั่นหมายถึงว่า แนวคิดที่ฝ่ายทหารบกจะก่อกองการรัฐประหารนั้นแพร่หลายในกองทัพมาตั้งแต่หลังจากกรณีสวรรคตเป็นต้นมา และการเปิดอภิปรายของฝ่ายพรรคประชาธิปไตยเป็นตัวชี้มากขึ้นว่า บ้านเมืองนั้นอยู่ในวิกฤตการณ์อย่างแท้จริง จึงควรที่ฝ่ายทหารจะเข้าแทรกแซงเพื่อแก้ไขภาวะวิกฤตดังกล่าว ซึ่งแนวคิดลักษณะเช่นนี้เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งของการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของทหารหลัง พ.ศ.๒๔๗๕ ด้วย ในที่นี้จะขอกล่าวถึงรากฐานทางความคิดดังกล่าวให้ชัด เจนมากขึ้น

ก่อนอื่น กองทัพประจำการสมัยใหม่ของไทยที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นมิได้เป็นกองทัพที่ตั้งขึ้นเพื่อป้องกันบูรณาหรือการรุกรานจากภายนอกมากนัก เพราะเป็นสมัยที่ประเทศเจ้าอาณานิคมที่ยึดดินแดนทางตะวันตกกับประเทศไทยนั้น มีแสนยานุภาพสูงกว่ามากจนกองทัพไทยไม่อาจสู้รบได้ ดังนั้นวัตถุประสงค์หลักของกองทัพจึงค่อนข้างจะเกี่ยวข้องกับภาระอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ศูนย์กลางออกไปทั่วอาณาเขตแคว้นแคว้นมากกว่า เพราะฉะนั้นอุดมการณ์เดิมที่มีการปลูกฝังให้กับทหารในขณะนั้นก็เพื่อเน้นความจงรักภักดี และให้ทหาร "รักษาพระบรมเดชานุภาพของมหากษัตริย์" เป็นสำคัญ แม้ว่า ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ และระยะก่อนการปฏิวัติ พ.ศ.๒๔๗๕ อุดมการณ์ชาตินิยมจะขยายตัวออกไป ทำให้มีการเน้นเรื่องชาติและถิ่นฐานบ้านเมือง แต่ก็เป็นการอธิบายชาติที่ผูกพันกับพระมหากษัตริย์ดังเช่นแนวลัทธิวิชาจรรยาในโรงเรียนนายร้อยทหารบก อธิบายว่านายทหารนั้น...

จะต้องรู้จักบ้านเกิดเมืองมารดร รู้จักสงวนศาสนาอันเป็นเครื่องคุ้มครองชาติ
บ้านเมืองของเรามาช้านาน ในทางความประพฤติและทางคุณธรรมอันดีทั้งหลาย
ก็รู้จักมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ราชรัฐ ที่ปกป้องรักษาบ้านเมืองมา
โดยลำค้ำ ขอบทหลายเหล่านี้ เป็นเครื่องที่จะช่วยให้ชาวไทยมีความสำนึก
ว่าเป็นชาติไทย(กรมยุทธศึกษาทหารบก ๒๔๗๒: ๒๐๘-๒๑๐)

นอกจากนี้การสอนยังเห็นว่า ทหารไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ควรเป็น
ทหารของพระเจ้าแผ่นดินอย่างเดียว กล่าวคือ

ทหารย่อมไม่มีโพลิติก ท่านโคอุทศทัตว์แล้วว่า เป็นทหารของพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว โคผู้ฝึกฝนอบรมในทางกายและใจมาตั้งแต่เยาว์ ตั้งแต่ครั้งเป็นนักเรียนนายร้อย
มาแล้ว มุ่งแต่จะทำการตามหน้าที่ของเรา กล่าวคือ การรบรบเพื่อใคร รบเพื่อป้องกัน
กันชาติ เพื่อป้องกันพระมหากษัตริย์ เพื่อความเป็นไทยของเราดำรงอยู่

(กจช.ร.๓ ก.๑/๓๗)

แต่หลังจากที่มีการปฏิวัติพ.ศ.๒๔๗๕แล้ว แนวคิดใหม่ที่สร้างโดยคณะราษฎรก็
คือ ทหารจะต้องมีหน้าที่พิทักษ์ระบอบรัฐธรรมนูญ และได้เรียกร้องว่ายามที่รัฐธรรมนูญ
ไม่ปลอดภัย ทหารควรจะมีบทบาททางการเมืองไปจนกว่าจะถึงเวลาที่บ้านเมืองราบคาบ
"เมื่อระบอบรัฐธรรมนูญได้ครอบงำประเทศโดยแน่นแฟ้นแล้ว เมื่อนั้นทหารจะเป็นทหารรัฐ
ธรรมนูญอย่างแท้จริง" (หลวงสารานุประพันธ์ ๒๔๗๖: ๑๕๑) นอกจากนี้ พ.ศ.หลวงรังสิตพิ
พิชัย(เจ้า กายูจนิท) ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ก่อการคณะราษฎร ก็ได้เขียนบทความลงในหนังสือ
พิมพ์ทหาร เรียกร้องให้ทหารสนใจการเมืองกล่าวคือ

เราเป็นทหารของชาติ เราทำงานเพื่อชาติ ถ้ารัฐบาลเหลวไหล เราผู้เป็นทหาร
ของชาติก็ต้องกำจัดรัฐบาล...ถ้ารัฐบาลของเราดียังก็อยู่ เราก็ต้องช่วยเหลือรัฐบาล
เพราะรัฐบาลทำงานเพื่อให้ชาติถึงซึ่งความเจริญ ความยากของทหารจึงอยู่ในข้อที่
จำกัดวิจารณ์ให้ตระหนักถองแหว่า ใครถูกใครผิด อันจำเป็นต้องอาศัยความรู้ทาง
การเมืองเป็นเครื่องมือสำหรับวิจารณ์อยู่บ้าง

(หลวงรังสิตพิชัย ๒๔๗๖: ๕๕-๖๐)

ด้วยแนวคิดเช่นนี้เอง ทำให้การที่ทหารเข้าก่อการรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาล
พระยามโนปกรณนิติธาดา จึงเป็นเรื่องชอบธรรม เพราะรัฐบาลชุดนั้นมีได้ปฏิบัติตาม
รัฐธรรมนูญ ดังนั้นทหารจึงจำเป็นต้องเข้าแทรกแซงเพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ

โดยนัยของกรณีนี้ การใช้กำลังเพื่อผลทางการเมืองจึงทำได้เพราะ "การปฏิบัติเป็นการกระทำที่คำหยาบโหดมิได้ ถ้าหากเป็นการกระทำที่นำมาซึ่งความเจริญของประเทศ" (เรื่องเดียวกัน: ๖๑) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าแนวความคิดที่รองรับการเกี่ยวข้องกับทางการเมืองของทหาร ได้พัฒนาขึ้นอย่างเต็มที่หลังพ.ศ. ๒๔๗๕ เพราะเมื่อทหารเป็นผู้นำเอาระบอบรัฐธรรมนูญมาเป็น "มิ่งขวัญ" ของประเทศแล้ว ทหารก็ควรที่จะต้องมีบทบาทสำคัญในการรักษาระบอบเช่นนี้ไว้ต่อไป

อีกประการหนึ่งที่ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดดังกล่าวก็คือ การที่กองทัพมิได้ถูกจำกัดแค่เพียงเป็นกองทัพเพื่อ "ป้องกันรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ปราศจากข้าศึกศัตรู" อีกต่อไป หากแต่เป็นกองทัพแห่งชาติที่จะต้องทำหน้าที่ในการรักษา "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ รัฐธรรมนูญ" การมีกำลังทหารจึงเป็นประโยชน์สำหรับการป้องกัน "เอกราช" (มิใช่ "เอกราช") ของประเทศ และปราบปรามจลาจลภายใน (สำนักงานโฆษณาการ ๒๔๗๖: ๑๑๕) แนวคิดที่เน้นความสำคัญของกองทัพอย่างมากเช่นนี้ นำมาซึ่งลัทธิทหารนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดที่มุ่งเชิดชูกองทัพเหนือสถาบันอื่นใด ดังเช่นในเรื่อง "ชาติกับทหาร" เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๕ นั้นกล่าวว่า "กำลังกองทัพเป็นหลักที่สำคัญที่สุดของประเทศชาติ จะล้มเลิกไปไม่ได้เป็นอันขาด สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาปนาธรรมนูญ คณะรัฐมนตรีจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยอำนาจกองทัพ ถ้าไม่มีกองทัพชาติไทยจะละลายไปจากโลก" (กนกวลี ชูชัยยะ ๒๔๖๘: ๑๑๓) แนวคิดเช่นนี้จึงเชื่อว่าการพัฒนากองทัพก็คือการพัฒนาชาติ ดังนั้นถ้าอยากให้อำนาจเมืองเป็นสุขก็ต้องเตรียมกำลังทหารไว้ให้มาก เพราะ "เงินที่เสียไปในค่านการทหารนั้นไม่มีสูญเปล่า ย่อมเป็นโลหิตสำหรับป้องกันบ้านเมืองเรา" (สะอาด พุกกะมาน ๒๔๗๘: ๖๒)

สืบไปจากแนวคิดทหารนิยมก็คือ ลัทธิผู้นำแบบทหาร กล่าวคือ ได้มีการเสนอว่า จะเป็นการดีอย่างยิ่ง ถ้าหากมีผู้ที่มีความสามารถทั้งในด้านการบริหารบ้านเมือง และในค่านกิจการทหารในคนเดียวกัน เช่นเดียวกับนโปเลียน โบนาปาร์ตที่สร้างความสำเร็จให้กับประเทศฝรั่งเศส (หลวงเกษประคิยุทธ ๒๔๗๖: ๔๓) จากนั้นต่อมา ก็ได้มีการเสนอแนวคิดเช่นนี้อีกหลายครั้ง ดังนั้นการขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พ.อ. หลวงพิบูลสงคราม เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๑ นั้น ส่วนหนึ่งก็เป็นการรองรับการเผยแพร่ของแนวคิด "ผู้นำ

แบบนโปเลียน" ในกองทัพด้วย ดังนั้นในระยะที่จอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งแรกเมื่อพ.ศ.๒๔๘๑-๒๔๘๓นั้น ลัทธิชาตินิยม ทหารนิยม และ ลัทธิผู้นำจึงเฟื่องฟูขึ้นมา โดยชัยชนะในสงครามอินโดจีน พ.ศ.๒๔๘๔ ได้กลายเป็นน้ำหล่อเลี้ยงแนวคิดเหล่านี้ และ แนวคิดชาตินิยม ทหารนิยม และลัทธิผู้นำนี้เอง คือรากฐานแห่งอำนาจนิยมในสมัยรัฐบาล จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ทั้งนี้ถ้าพิจารณาอำนาจนิยมในความหมายที่ว่า เป็นแนวคิดทางการเมืองแห่งอำนาจ ที่มีกองทัพเป็นรากฐานรองรับที่สำคัญ และโดยแนวโน้มแล้ว อำนาจนิยมก็จะมีลักษณะโน้มเอียงไปทางเผด็จการ และเป็นคั้งที่ปรีดี พนมยงค์เองอธิบายว่า ระบอบการปกครองของจอมพลแปลกนั้นคือ "ลัทธินายทหารชั้นผู้ใหญ่มีอำนาจในการปกครองประเทศ" (ปรีดี พนมยงค์ ๒๕๒๖: ๘๕๑)

ดังนั้น การล้มลงของรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เมื่อพ.ศ.๒๔๘๓นั้น ในทัศนะของทหารจำนวนไม่น้อย จึงมิได้เป็นเพียงการล้มลงของรัฐบาลชุดหนึ่งอย่างธรรมดา หากแต่เป็นการสิ้นสุดยุคแห่งชัยชนะ ยุคแห่งเกียรติภูมิของกองทัพ และนำมาซึ่งความตกต่ำแห่งชาติ ซึ่งความรู้สึกสูญเสียในลักษณะเช่นนี้ รัฐบาลพลเรือนก็ไม่อาจชดเชยได้ และยิ่งว่านั้น เมื่อถึงพ.ศ.๒๔๘๖ การแผ่สะพัดของความรู้สึกที่ว่า รัฐบาลพลเรือนนั้นบริหารงานเหลวแหลกและฉิบหาย นำมาซึ่งความทุกข์ยากเดือดร้อนอย่างสาหัสของประชาชน ความผิดหวังและความไม่พอใจดังกล่าว ได้นำมาสู่มาดาคติชนิดหนึ่ง ซึ่งอาจจะเรียกชื่อว่า "ตำนานพิบูลสงคราม" นั่นคือ แนวคิดที่ว่า ยุคสมัยแห่งการบริหารของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นยุคที่ยิ่งใหญ่และมีเกียรติภาพ ประเทศรุ่งเรือง และประชาชนอยู่ดีมีสุข หรืออย่างน้อยก็เป็นยุคที่ดีกว่า สมัยของรัฐบาลพล.ร.ค.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ทั้งหลายเท่า ดังนั้นถึงภาพพจน์ของรัฐบาลพล.ร.ค.ถวัลย์ตกต่ำลงมากเท่าใด "ตำนานพิบูลสงคราม" ก็ยิ่งเข้มข้นมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้นตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ.๒๔๘๖ก็ได้มีกระแสที่ว่า ในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม"ชีวิตของคนไทยสมัยนั้นดีกว่าสมัยนี้" จนหนังสือพิมพ์"พิมพ์ไทย" (๒๑ มกราคม ๒๔๘๖) ได้นำมาลงและแสดงความคิดเห็นวิจารณ์ไว้ในบทนำ ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ หนังสือพิมพ์"เกาะเหล็กทรายทศ"(๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๖) ก็ได้มีผู้ใช้นามปากกาว่า"ปิ่นองครักษ์" ซึ่งเข้าใจว่าเป็นนายทหารเขียนบทความมาลงเรียกร้องว่า ให้"เชิญจอมพล ป.พิบูลสงคราม ช่วยจับไธยุรายลอบปลงพระชนม์" ทั้งนี้ด้วยเหตุผลคือ "...คดีสวรรคตเป็นเรื่องใหญ่ ขนาด

พระยาครุฑ เช่นจอมพลจึงจัดการ ไล่ (เรื่องเดียวกัน) และ หนังสือพิมพ์ "ศรีกรุง" (๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๐) ก็ได้เสนอว่า ผู้ที่พยายามจะคัดค้านการที่ไทยจะเป็นมหาอำนาจนั้น เท่ากับ "คนนั้นเป็นคนทรยศต่อชาติ เป็นคนเลวชาติ" ซึ่งคาดหมายว่า ผู้เขียนเรื่องนี้เป็น "นายทหารนอกราชการ" เช่นกัน (พิมพ์ไทย ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๐) ดังนั้นเมื่อจอมพลแปลก ได้แสดงท่าทีอย่างเปิดเผยที่จะกลับคืนสู่วงการเมือง พล.ท.ปิ่น ชูหะวัน อธิบดีนายทหาร และข้าหลวงใหญ่ทหารประจำสหรัฐอเมริกา ก็เริ่มก็แถลงว่า ที่มีการโจมตีว่าจอมพลแปลกเป็นเผด็จการนั้นไม่ถูกต้อง ควรจะมีการแก้ไขประวัติศาสตร์กัน (ศรีกรุง ๒๒ มีนาคม ๒๔๕๐) การเคลื่อนไหวเหล่านี้ชี้ให้เห็นเค้ามูลของ "ตำนานพิบูลสงคราม"

ความจริงแล้ว สิ่งหนึ่งที่รัฐบาลพลเรือนยุคเสรีไทยพยายามระวังก็คือ การรักษาประชาธิปไตย โดยที่ทหารจะคงไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมือง ซึ่งจะเป็นประชาธิปไตย ในลักษณะเกี่ยวกับประเทศตะวันตก ที่กองทัพอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งอย่างเต็มที่ ดังนั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงได้ระบุไว้ว่า มีทหารในกองทัพที่ยังเป็นข้าราชการประจำ เข้ามาเป็นรัฐมนตรี สมาชิกพฤฒิสภา หรือ สภายุแทน แต่ปรากฏว่าทหารในกองทัพดูเหมือนจะตอบสนองต่อความคิดเช่นนั้นน้อยมาก แม้ว่าในกองทัพจะมีแนวคิดที่ว่า "ทหารไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับการเมืองอยู่เช่นกัน แต่เป็นเหตุผลคนละเรื่อง เหตุผลของทหารมาจากความวิตกที่ว่า "เมื่อทหารเข้าไปยุ่งกับการเมืองนั้น ทหารนั้นเองมักจะเป็นลูกมือหรือเครื่องมือของนักการเมืองอยู่เสมอ" (พูล สวัสดิทศิศาล ๒๔๕๐: ๒๕) นอกจากนี้ยังมีทัศนะที่มองระบอบประชาธิปไตยที่รัฐบาลพลเรือนดำเนินการใหม่ขึ้นมา "ถ้าเลือกผิด บ้านเมืองมีภัย ราษฎรก็เดือดร้อนเอง" และกล่าวถึงประชาธิปไตยว่า

ภายใต้การปกครองของระบอบประชาธิปไตย ใครมีอะไร ๆ เจริญขึ้นหลายอย่าง แต่ที่เด่นกว่าเพื่อน นั่นคือ สมัยข้าราชการผู้ใหญ่ ไม่ค่อยใคร่ของตนเอง มีรถยนต์หลวง น้ำมันหลวง คุณข้าบริพารหลวงใช้ไซ้ เมื่อข้าราชการชอมหลวงหรือเบลีงใหม่... เขาซุกซนแพง จนอาจพูดได้ว่า ไม่เคยมีประวัติของประเทศไทย ราษฎรจวนเจียนจะอดตายอยู่แล้ว ("๑๕๔๔" ๒๔๕๐: ๑๑๐-๑๑๒)

เงื่อนโซเหล่านี้เอง ทำให้กองทัพถูกจัดเตรียมทางความคิดเพียงพอที่จะกระทำ การรัฐประหาร แต่กระนั้นการลงมือกระทำรัฐประหารที่เกิดขึ้นยังมีได้เริ่มมาจากทหารใน กองทัพ อาจเป็นเพราะผู้มีแนวคิดก่อรัฐประหารนั้นยังกระจัดกระจาย และแต่ละส่วนไม่ พร้อม หรือไม่มีกำลังมากพอที่จะเอาชนะโดยลำพังได้ จนในที่สุดจึงได้มีนายทหารนอกราชการ กลุ่มหนึ่งจะเป็นผู้จูงชวนและประสานฝ่ายต่าง ๆ เข้ามาช่วยกัน การรัฐประหารจึงได้มีขึ้น และดำเนินการจนสำเร็จ

๓.๒ การรัฐประหาร ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐

๓.๒.๑ คณะรัฐประหาร

เป็นที่น่าแปลกที่ว่าการก่อตัวของ "คณะรัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๙๐" เริ่มมาจาก ทหารนอกราชการมิใช่ทหารในประจำการ ซึ่งสาเหตุอาจจะเป็นเพราะว่า ทหารนอกราชการ นั้นมีความคล่องตัวมากกว่าในการเคลื่อนไหวติดต่อประสานงานนำเอาทหารฝ่ายต่าง ๆ ที่ไม่ พอใจรัฐบาลมาร่วมมือกันก่อรัฐประหาร โดยบุคคลสำคัญที่เป็นผู้ดำเนินการคือ น.อ. กาจ เก่งระดมยิง พ.ท. กาน จ่านงภูมิเวท พล.ท. ผิน ชุณหะวัณ พ.อ. นอม เกตุนุกี และ พ.อ. เปา ศรียานนท์ เป็นต้น

ผู้ริเริ่มการรัฐประหารนี้คือ น.อ. กาจ เก่งระดมยิง หรือ น.อ. กาจ กาจสงคราม โดยประวัติแล้ว น.อ. กาจ เก่งระดมยิง "เทียน เก่งระดมยิง" เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๓ ที่จังหวัดลำพูน เมื่อวัยเด็กนั้นครอบครัวของเขายากจนมาก จนไม่สามารถส่งเขา เรียนระดับสูงได้ กว่าที่นายเทียนจะไ้สมัครเข้าเรียนในโรงเรียนนายสิบก็เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๒ ซึ่งขณะนั้นอายุได้ถึง ๑๙ ปีแล้ว จากนั้นก็ผ่านโรงเรียนนายสิบ และโรงเรียนนายร้อยทหารบก จนจบการศึกษาเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๕ และไ้ย้ายไปกรมทหารบกปืนใหญ่ที่ ๔ เชียงใหม่ ต่อมาก็ ย้ายมาประจำกรมเสนาธิการทหารบกพระนคร และได้เป็นผู้ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการ บักรของพ.ศ. ๒๔๗๕ด้วย ซึ่งในขณะนั้นเขามียศเป็น ร.อ. หลวงกาจสงคราม และด้วยเหตุนี้ หลวงกาจสงครามเป็นผู้ก่อการฝ่ายทหารชั้นผู้น้อยที่สำคัญคนหนึ่ง เขาจึงได้รับตำแหน่งผู้บังคับการ กองพันทหารปืนใหญ่ที่ ๒ ในพระนคร และได้นำกำลังเข้าร่วมในการรัฐประหาร ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ด้วย

ต่อมาเมื่อเกิดกบฏบวรเดช หลวงกาจสงครามก็นำทหารออกปราบปรามและ
 ได้รับความบาดเจ็บในรบ จึงได้รับการปูนบำเหน็จและมอบหมายจากคณะราษฎรให้ย้ายไปควบคุม
 ที่กรมอากาศยาน เนื่องจากกรมอากาศยานมีมลทินมัวหมองที่เข้าข้างฝ่ายกบฏ จน พ.ศ.
 ๒๔๗๗ หลวงกาจสงครามก็ได้รับตำแหน่งเสนาธิการกรมอากาศยาน โดยมีอำนาจสั่งการ
 และควบคุมการดำเนินงานด้วย ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ เขาได้รับยศเป็นนายพันเอก และนาย
 นาวาอากาศเอก ขณะที่กรมทหารอากาศกำลังปรับขึ้นเป็นกองทัพอากาศ และเมื่อมีการยก
 ฐานะเช่นนั้นแล้ว น.อ. หลวงกาจสงครามก็ได้เป็นเสนาธิการทหารอากาศคนแรกด้วย
 แต่ด้วยการที่หลวงกาจสงครามเชื่อมั่นในตนเองมากและถือว่าคนเป็นผู้ก่อการคณะราษฎร
 จึงได้มีความขัดแย้งกับนายทหารอื่นๆในกองทัพอากาศอยู่เสมอ จนกระทั่งได้เกิดกรณีละเมิด
 วินัยการบิน เมื่อหลวงกาจสงครามทำให้เครื่องบินทิ้งระเบิดมารีตชนนอกสนามฝึกได้รับ
 ความเสียหาย จึงได้ถูกย้ายจากกองทัพอากาศใน พ.ศ. ๒๔๘๒ โดยคณะราษฎร ได้ส่งให้ไป
 รับตำแหน่งอธิบดีกรมศุลกากร (สกุล รสานนท์ ๒๕๓๐: ๑๑๔)

ด้วยเหตุที่หลวงกาจสงครามเป็นคนที่ใกล้ชิดของหลวงพิบูลสงครามมากอน ดังนั้น
 เมื่อ พ.ศ. หลวงพิบูลสงครามเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑
 หลวงกาจสงครามก็ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีลอย แม้ว่าต่อมาจะได้ย้ายจากกองทัพอากาศแล้ว
 ก็ยังคงเป็นรัฐมนตรีช่วยกระทรวงการคลัง แต่ปรากฏว่าหลังจากที่ญี่ปุ่นยึดครองประเทศไทย
 เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ แล้ว น.อ. กาจก็ได้เป็นคนหนึ่งที่หันมาร่วมกับฝ่ายวีรดิ พนมยงค์
 ในการตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น โดยเป็นผู้ชักชวนให้วีรดิไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นนอกประเทศ ใน พ.ศ.
 ๒๔๘๖ น.อ. กาจก็ได้ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีและลอบเดินทางไปจีนเพื่อปฏิบัติภารกิจเสรีไทย
 จนกระทั่งสงครามยุติแล้ว น.อ. กาจก็เป็นผู้หนึ่งที่ร่วมก่อตั้งพรรคสหชีพด้วย โดยขณะนั้น
 น.อ. กาจยังเป็นส.ส. ประเภทที่สองอยู่ แต่ด้วยแนวคิดที่แตกแยกกับฝ่ายสหชีพ ทำให้ น.อ.
 กาจแตกกับเสรีไทยส่วนใหญ่ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ และค่อยๆกลายเป็นฝ่ายต่อต้านสหชีพมากขึ้น
 โดยเฉพาะเรื่องรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๘๕ นั้น น.อ. กาจเป็นผู้ที่ออกเสียงคัดค้าน จากนั้น
 ต่อมาก็ได้เป็นผู้คัดค้านอย่างแข็งขันต่อขอเสนอเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำอันเป็น
 คอมมิวนิสต์ แม้ว่า น.อ. กาจยังคงอยู่ในตำแหน่งสมาชิกพฤกษสภา แต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ นั้น

เขาอยู่ในฐานะฝ่ายค้านของรัฐบาลเดิมที่ คัง เซ็น เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐
 น.อ. กาจ ใ้ค้อออกแถลงการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงว่า "ทำอะไรมีแต่ชี้เท้า"
 ที่แก้ปัญหาเศรษฐกิจและการคอร์รัปชันไม่ได้ และยังมีโจมตีพฤษภาคัยว่า "ทำงานไม่คุ้มค่า"
 และได้แสดงความเห็นต่อรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ว่า "พอเปลี่ยนรัฐธรรมนูญได้ไม่กี่วันเราก็เสีย
 องค์กรมหาทักษัตริย์" (สยามนิกร ๕ เมษายน ๒๔๕๐)

ในพ.ศ. ๒๔๕๐ นั้น น.อ. กาจมีอายุ ๕๗ ปี ใ้ค้ค้ค้ค้ น.อ. กาจเริ่มชักชวนเพื่อนฝูง
 เริ่มคิดการรัฐประหารราวเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยชักชวนกับ พ.ท. นรงค์ วรรณบุตร
 และ พ.ท. กำน จานงภูมิเวทร่วมคิดการเป็นชุดแรก โดย พ.ท. นรงค์ วรรณบุตร อธิบายสาเหตุ
 การเริ่มก่อหวอดรัฐประหารว่า

ในการที่เชื้อชาติไทยโลกกลับคืนเอกราชเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๕๐ นั้น ก็เพราะ
 ชาวพม่ามีเลือดทหาร และสำนึกว่าทหารเป็นผู้รับผิดชอบการเมืองเป็นผู้นำชาติเมือง
 เมื่อเหตุการณ์ของเมืองเหล่าเหล่าจนถึงขั้นพระมหาทักษัตริย์ถูกล้อมบองพระยาม
 เซนแล้ว ชาวพม่าจึงได้เริ่มเข้าสอบชวนการเมือง เมื่อรบรัฐสถานการณ์ทางการ
 เมืองกระจางแล้วจึงแก้เหาทางการเมืองคามรู้ของเหตุการณ์คือได้แก่การต้อง
 กอการกบฏชน" (แนวหน้า ๗ กรกฎาคม ๒๔๕๑)

พ.ท. กำน จานงภูมิเวทเป็นผู้ร่วมงานสำคัญกลุ่มแรกของ น.อ. กาจ นั้น ก็เป็น
 หนึ่งในผู้ก่อกองคณะราษฎรฝ่ายทหารชั้นผู้น้อยเช่นกัน โดยเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๓ นั้น พ.ท. กำนมียศ
 เป็น ร.ท. ขุนจ่านงภูมิเวท (กำน คิวะแพหัย) และประจำการอยู่กรมแผนทหารบก แต่
 ปรากฏว่าตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๕๖ ก็ได้ย้ายไปช่วยราชการฝ่ายมหาดไทย ได้เป็นผู้บัญชาการเรือนจำ
 และเป็นข้าหลวงจังหวัดต่างๆหลายจังหวัดจนกระทั่งมาเป็นอธิบดีกรมประศาสน์เคราะห์ใน
 พ.ศ. ๒๔๕๕ และชอกจากราชการไปรับตำแหน่งผู้อำนวยการโรงงานยาสูบจนถึงหลังสงคราม
 โลกครั้งที่สองจึงได้สูญเสียตำแหน่ง นอกเหนือจากนี้แล้ว พ.ท. กำนก็ยังคงเป็น ส.ส. ประเภทที่
 สองมาตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๕๔ และเป็นสมาชิกพฤษภาคัยสังกัดแนวรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับ น.อ. กาจ
 ในพ.ศ. ๒๔๕๐ เขามีอายุ ๕๕ ปี พ.ท. กำนเป็นผู้ชักชวนให้ ร.อ. ขุนนริชารณเสฏฐ์ (เลื่อน ปรีชาแจ่ม)
 อดีตนายทหารช่างเข้าร่วม ปรากฏว่า น.อ. กาจ เก่งระคมยิ่ง พ.ท. กำน จานง ภูมิเวท
 พ.ท. นรงค์ วรรณบุตร ร.อ. ขุนนริชารณเสฏฐ์ และอีกคนหนึ่งคือ พ.อ. สวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ

ซึ่งได้รับการชักชวนให้เข้าร่วมมือเป็น ๕ คนแรกที่เริ่มคิดการและได้เปิดประชุมเมื่อเดือน
กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๕๐ เป็นครั้งแรก และได้เลือกให้น.อ.กาจเป็นหัวหน้าคณะชั่วคราว
(แนวทาง ๓ กรกฎาคม ๒๔๕๑)

พ.อ.สวัสดิ์ ส.สวัสดิ์เกิดเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๔๔ และเข้า
เป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกพร้อมกับพ.ท.ก้าน จานงภูมิเวท กับขุนปริษารณเสฏฐ
เคิมพ.อ.สวัสดิ์มีบรรดาศักดิ์เป็น "ขุนสวัสดิ์รณชัย" แต่เมื่อมีการยกเลิกบรรดาศักดิ์ก็ได้อา
ใช้ชื่อว่า "สวัสดิ์ สวัสดิ์เกียรติ" และไม่เคยมีประวัติเกี่ยวข้องกับการรัฐประหารครั้งใดมาก่อน
แต่ในครั้งรัฐประหารพ.ศ.๒๔๕๐ นี้ พ.อ.สวัสดิ์มีความสำคัญมากเพราะในคืนที่ พ.อ.สวัสดิ์
ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมเกียกกายทหารบกและได้เป็นนายทหารประจำการคนแรกที่เข้าร่วม
คณะรัฐประหาร ขณะนั้นพ.อ.สวัสดิ์อายุได้ ๔๘ ปี นายทหารประจำการคนต่อมาที่พ.อ.สวัสดิ์
ชักชวนเข้าร่วมคณะรัฐประหารก็คือ พ.อ.หลวงสถิตยุทธการ (สถิตย ประสงค์) ซึ่งเป็นนักเรียน
นายร้อยพร้อมกับพ.อ.สวัสดิ์ และพ.ท.ก้านเช่นกัน และเคยประจำอยู่ที่กรมทหารบกปืนใหญ่
ที่ ๔ เมื่อจบการศึกษาใหม่เช่นเดียวกับพ.อ.สวัสดิ์ หลวงสถิตยุทธการจึงเป็นเพื่อนสนิทกับ
พ.อ.สวัสดิ์มาก เมื่อพ.ศ.๒๔๕๐ นั้น หลวงสถิตยุทธการเป็นนายทหารประจำกรมเสนาธิการ
ทหารและมีอายุได้ ๔๖ ปี สายของพ.อ.สวัสดิ์และหลวงสถิตยุทธการนี้เองที่เป็นผู้เชื่อมโยง
ฝ่ายของน.อ.กาจ เก่งระคนยิงเข้ากับฝ่ายของพล.ท.ผิน ชุณหะวัณ จากการที่พ.อ.สวัสดิ์
นั้นมีความสนิทสนมกับพล.ท.ผินมาตั้งแต่ครั้งประจำที่กองพลที่ ๒๒ ราบจีนบุรีตั้งแต่ก่อนการปฏิวัติ
พ.ศ.๒๔๗๕ โดยการเชื่อมฝ่ายของน.อ.กาจเข้ากับฝ่ายของพล.ท.ผินนี้เองที่ทำให้การเตรียม
ก่อการรัฐประหารคืบหน้าไปอย่างสำคัญ

พล.ท.ผิน ชุณหะวัณเกิดเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๓๔ ที่อำเภอบางคองที่
สมุทรสงคราม และจบการศึกษาเป็นนักเรียนทำการนายร้อยเมื่อพ.ศ.๒๔๕๒ รุ่นเดียวกับ
จอมพลแปลก พิบูลสงคราม และพล.อ.อดุล อดุลเดชจรัส และได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "หลวง
ชำนานุยุทธศาสตร์" หลังจากกรณีกบฏบวรเดช พ.ท.หลวงชำนานุยุทธศาสตร์ได้รับแต่งตั้งให้
เป็นผู้บังคับการมณฑลทหารบกที่ ๓ นครราชสีมา และเป็นรองแม่ทัพอีสานในการรบคราว
สงครามอินโดจีน ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้นแล้ว ก็ได้เป็นแม่ทัพในกองทัพพายัพ
ยกเข้ายึดแคว้นเชียงตุง และในพ.ศ.๒๔๘๒ ได้เลื่อนชั้นเป็นรองแม่ทัพพายัพ แต่ต่อมาได้ถูก

รัฐบาลควง อภัยวงศ์ย้ายเข้าประจำกรมเสนาธิการทหารในวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๗
ในฐานะที่เป็นนายทหารสายจอมพลแปลก พิบูลสงคราม และต่อมาถูกปลดจากประจำการ
เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๘ และด้วยความรู้สึกที่ "ขาดคนต้อง" ไปรบในสงครามซึ่งไป
ตราครุฑและบอบช้ำทั้งร่างกายและจิตใจ แต่ไม่ได้รับบำเหน็จความชอบแต่เลย"

(ผิน ชุณหะวัณ ๒๕๑๓: ๘๒) น่าจะเป็นแรงจูงใจหนึ่งที่ทำให้พล.ท.ผิน เข้าร่วมการก่อ
รัฐประหาร และรับเป็นหัวหน้าคณะ โดยมี น.อ.กาจ เก่งระดมยิงซึ่งห่างเหินกองทัพมากกว่า
และมีฐานสนับสนุนในหมู่ทหารบกน้อยกว่า เป็นรองหัวหน้าคณะ ขณะนั้นพล.ท.ผินอายุได้ ๕๖ ปี
และต่อมาพล.ท.ผิน ชุณหะวัณ (๒๕๑๓: ๘๔) ก็ได้เขียนอธิบายการร่วมรัฐประหารของคนว่า

ฝ่ายนายทหารทั้งประจำการและกองหนุน ที่ไปทำการสงครามร่วมกับข้าพเจ้า
ก็มาปรารภไม่เว้นแต่ละวัน ถึงความเหลวแหลกของบ้านเมือง ซึ่งข้าพเจ้าก็เห็น
และทราบอยู่เต็มอก แต่ไม่ทราบว่า จะดำเนินการโดยอย่างไร เพราะข้าพเจ้าได้
ขอยกจากราชการมาแล้ว ๒ ปีเศษ และผู้ควบคุมผู้ใหญ่ หวังผู้สำเร็จราชการแทนพระ
องค์ นายกรัฐมนตรี และผู้บัญชาการทหารบก ล้วนเป็นผู้ที่เข้มแข็งทั้งภายในและภาย
นอกประเทศ ข้าพเจ้าก็ได้รับทราบคำปรารภไว้เท่านั้น ยิ่งนานวันก็ยิ่งมีผู้รอบร่ำข้าพเจ้า
มากขึ้น ขณะนั้นทำให้จิตใจของข้าพเจ้าเกิดฟุ้งซ่านขึ้น ใจหนึ่งก็ใครจะโค่นทำการ แต่
อีกในหนึ่งก็ท้อถอย แบ่งรับแบ่งสู้อยู่หลายเดือน ในที่สุดจิตใจก็แข็งเียงไป ๙๕%

ผู้ช่วยคนสำคัญที่เข้าร่วมรัฐประหารพร้อมด้วยพล.ท.ผินก็คือ พ.อ.เผ่า ศรียานนท์
ซึ่งเป็นบุตรเขย พ.อ.เผ่า นั้นเคยเป็นนายทหารคนสนิทประจำตัวจอมพลแปลก พิบูลสงคราม
มากอน และมีความสัมพันธ์ที่กับ น.อ.กาจ เก่งระดมยิงมาตั้งแต่ครั้งการปราบกบฏบวรเดช
โดย น.อ.กาจ เป็นผู้นำกำลังมาช่วย พ.อ.เผ่า ขณะที่สถานการณ์สู้รบกำลังยากลำบาก
(แสวง ลานเหลือ ๒๕๐๘: ๒๖๐) พ.อ.เผ่า นั้นได้ออกจากประจำการในสมัยรัฐบาลพลเรือ
เช่นกัน โดยระเก็บบัตรของหลวงวิโรค (๒๕๑๓: ๒๔๐) เล่าว่า พ.อ.เผ่า ลาออกจากราชการ
เพราะโกรธรัฐบาลควง อภัยวงศ์ที่ปลดจอมพลแปลก เจ้านายของเขา ในพ.ศ. ๒๔๘๐ นั้น
พ.อ.เผ่า เป็นผู้จัดการโรงภาพยนตร์อยู่ชวยร่วมกับนายวรการบัญชา (บุญเกิด สุตันตานนท์)
อดีตส.ส. เชียงราย และเป็นมหาเศรษฐีคนหนึ่ง ดังนั้น เมื่อพ.อ.เผ่าชักชวนนายวรการบัญชา
เข้าร่วมแล้ว นายวรการบัญชาก็ได้เป็นผู้ออกเงินสนับสนุนการเตรียมการรัฐประหาร และ
อยู่ในฐานะที่ถือว่าเป็นผู้นำสายพลเรือหนึ่งของคณะรัฐประหารด้วย ส่วนพลเรือคนสำคัญอีกคนหนึ่ง

ที่เข้าร่วมการรัฐประหารก็คือ ส.ส. เลื่อน พงษ์โสภณ แห่งนครราชสีมา พรรคประชาชาติชัย
ซึ่งคุ้นเคยใกล้ชิดกับพล.ท.ปิ่นมาทังแต่ก่อนนครราชสีมา และเลื่อน พงษ์โสภณจะมีบทบาท
อย่างสำคัญในการเชื่อมคณะรัฐประหารกับพรรคประชาชาติชัย โดยการร่วมรัฐประหารครั้งนี้
เลื่อน พงษ์โสภณอธิบายว่า

การคิดรัฐประหารครั้งนี้ เราคิดกันมาเป็นเวลาตั้งปี ทางสายของข้าพเจ้ามี
จอมพลปิ่นและคณะแนวร่วมอยู่ด้วย ส่วนมากในคอกยโคหกับคุณเผ่าเทาโรจน์ ปาณิน
ชอบเดินมาพบข้าพเจ้าที่โรงเรียนช่างกลโสภณ เราปรึกษากันเหมือนอย่างธรรมดา
ที่ไม่มาหาสู่ตามปกติ ไม่เคยเขาห้องลับหรือแอบซ่อนปรึกษากัน เพราะคิดว่าการกระทำ
ให้คนอื่นสงสัยมากกว่า เฉพาะตัวข้าพเจ้านับถือว่า ถ้าข้าพเจ้าทำสำเร็จก็ของเสีย
ตำแหน่งผู้แทนราษฎร จะคงเสียเงินทองในการเลือกตั้งใหม่ เลือกตั้งแล้วจะเกิดหรือ
ไม่คงไม่รู้ ไม่มีอะไรเป็นประโยชน์แก่ตัวเอง แต่เพื่อประโยชน์ส่วนรวมสำคัญกว่า
ส่วนตัว ข้าพเจ้าจึงได้ตกลงใจรัฐประหารกับเขา(แสวง ลานเหล็ก ๒๕๐๘: ๒๕๕-๒๕๖)

นายทหารนอกราชการที่สำคัญอีกคนหนึ่งซึ่งเข้าร่วมกบฏการรัฐประหารก็คือ
พ.อ.นอม เกตุนุกี ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ก่อการคณะราษฎรเช่นกัน โดยเมื่อพ.ศ.๒๔๘๕นั้น
นอม เกตุนุกีมียศเพียงนายร้อยโท อยู่ในสายของร.อ.ทัศนัยนิยมศึก(ทัศนัย นิตกรภักดิ์)
ร่วมกับร.ท.ไชย ประทีปเสน และร.ท.ทวน วิชัยชิตะ เมื่อพ.ศ.๒๔๘๘ที่สงครามยุติลงนั้น
พ.อ.นอมดำรงตำแหน่งจเรทหารม้าและได้ลาออกจากราชการเพื่อรับตำแหน่งรัฐมนตรีใน
รัฐบาลควง อภัยวงศ์เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.๒๔๘๘ แต่รัฐบาลชุดนี้อยู่ในตำแหน่งได้เพียง
๖ สัปดาห์ก็ถูกคว่ำในสภาผู้แทนราษฎรด้วยเหตุขัดข้องของอินทร์ ภูริพัฒน์ ส.ส.อุบลราชธานี
ทำให้เขากลายเป็นนายทหารนอกราชการธรรมดา . พ.อ. นอมสมัคร เข้าเป็นสมาชิก
พลุดิสภาก็ไม่ได้รับเลือก พ.อ.นอมจึงมีความไม่พอใจต่อฝ่ายสหชีพเป็นส่วนตัว และได้กลายเป็น
เป็นกำลังสำคัญของคณะรัฐประหาร พ.ศ.๒๔๙๐ โดยเป็นผู้ชักชวนฝ่ายทหารม้าเข้าร่วม

คณะรัฐประหารเริ่มก่อตัวเป็นรูปร่างในราวเดือนกันยายน พ.ศ.๒๔๙๐ แคว้นซาค
ส่วนที่สำคัญคือ ไม่มีทหารประจำการที่เป็นกำลังหลักเข้าร่วม ดังนั้น ฝ่ายของพล.ท.ปิ่น
ชุธะวัฒน์ พ.อ.เป่า ศรียานนท์ พ.อ.สวัสดิ์ สวัสดิ์เกียรติ จะเป็นผู้ดำเนินการแสวงหา
กำลังมาร่วมการรัฐประหารต่อไป ขณะที่ฝ่ายของน.อ.กาจ เก่งระคมยิ่งจะเป็นฝ่ายจัดเตรียม
แผนรัฐประหาร ตลอดจนร่างรัฐธรรมนูญใหม่ที่จะนำมาใช้หลังจากที่การรัฐประหารบรรลุเป้าหมายแล้ว

การชักชวนทหาร เข้าร่วมการรัฐประหารครั้งนี้จะเป็นการเอิกเกริกอยู่ไม่น้อย
ถึงที่จอมพลผิน ชุณหะวัณ(๒๕๑๓: ๘๕) เล่าไว้ว่า

"ได้เชิญตัวหัวหน้าผู้คุมกำลังในระนครมาปรารภที่ละคนที่บ้าน ก็มีความเต็มใจร่วม
ด้วยทุกคน เว้นแต่ผู้บังคับกองพันทหารสื่อสารและผู้บัญชาการกรมขนส่งทางบก แด
ข้าพเจ้าชวาทาไม่เห็นด้วยก็หนึ่งเสียลาขึ้นไปกบฏของตนตาย"

นอกจากนี้ พล.ท.ผินยังได้ไปชวนจอมพลแปลก พิบูลสงครามให้เข้าร่วมด้วย
แต่จอมพลแปลกไม่ยอมตอบรับคำ สำหรับพ.ท.กาน จานงภูมิเวทก็ได้ไปชวนพ.อ.พระยา
เทพธิดคณีย์(สละ เหมะสิริ) อดีตผู้บังคับกองการพ.ศ.๒๕๑๕ และเพื่อนสนิทพระยาพลพล
พยุหเสนา มาเข้าร่วม แต่พระยาเทพธิดคณีย์ปฏิเสธเช่นกัน(เสถียร สุกโสมภณ ๒๕๑๘: ๘๘๗)
ส่วนน.อ.กาจ เก่งระคมยังได้ไปชักชวนให้น.อ.กัจฉินคิดกับจอมพลแปลก ถึงที่ได้เล่าไว้ว่า

ข้าพเจ้าได้เตือนให้สติว่า หลวงกัจฉินจะมีกำลังไม่พอ ถ้าได้จอมพล.พิบูลสงคราม
เข้าร่วมด้วยแล้วสำเร็จแน่ หลวงกัจฉินก็ออกเอนมมือเรื่องส่วนตัวกับท่านจอมพล ไม่ยอม
ไป แต่เมื่อข้าพเจ้าคิดกันว่า เพื่อการใหญ่ของชนชั้นเรา เล็กๆน้อยๆ ในที่สุดจำยอม
ให้ข้าพเจ้าพุกไปพบที่บ้านวัดเขมา(นนทบุรี) จึงมีเรื่องให้คืนใจกัน คิดรัฐประหารจึง
สำเร็จไปโดยง่ายดาย(ประยูร ภมรมนตรี ๒๕๑๘: ๕๔๓-๕๔๔)

ความสำเร็จที่สำคัญส่วนหนึ่งของคณะรัฐประหารก็คือ การโค่นกำลังจากกรมทหารราบ
ที่ ๑ ซึ่งอยู่ใต้บังคับบัญชาของพ.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้าร่วม ทั้งนี้กรมทหารราบที่ ๑ นั้นเป็นกำลัง
หลัก ๑ ใน ๒ กองที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ อีกกองทัพนึงก็คือ กรมทหารราบที่ ๑ รักษาพระองค์
ซึ่งมีพ.อ.ขุนบัวเพ็ญ เสนีย์(บัวเพ็ญ ทุกกะคุปต์) เป็นผู้บังคับการ บำรุงภูวาทกรมทหารราบที่ ๑
ทั้งหมดได้เข้าร่วมเป็นกำลังหลักในการก่อรัฐประหาร ขณะที่กรมทหารราบที่ ๑๑ ของพ.อ.
ขุนบัวเพ็ญ เสนีย์มิได้ร่วมด้วย นอกจากกำลังกองพันที่ ๒ ในกรมทหารราบที่ ๑๑ ของพ.ท.ละม้าย
อุทยานฉันทเท้านันท์ที่เข้าร่วม การตัดสินใจเข้าร่วมคณะรัฐประหารของพ.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์
นั้น ส่วนหนึ่งมาจากความพยายามในการชักชวนของร.ท.ชาญณรงค์ วิจารณบุตร ซึ่งเป็น
ทหารใต้บังคับบัญชาของพ.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และได้เริ่มชวนให้ก่อรัฐประหารตั้งแต่ก่อนที่จะ
ได้พบกับน.อ.กาจ เก่งระคมยัง และพ.ท.กาน จานงภูมิเวทด้วยซ้ำ แต่ไม่ประสบความสำเร็จเพราะ
พ.อ.สฤษดิ์ก็บอกว่า ถ้าหากยังไม่เรียบร้อย ไม่มีเงินทองแล้วจะไม่เล่นการเมืองโดยเด็ดขาด

จนกระทั่งร.พ.ชาตณรงค์ได้พบกับร.อ.ทองคำ ยิ้มกัญ ซึ่งเป็นทหารหมอกุ และได้รู้จักกับ น.อ.กาจกับพ.ท.กานตอมา จากนั้นร.ท.ชาตณรงค์ก็สามารถชักชวนให้พ.ท.ตรี บุญะภินิษฐ์ ผบ.กองพันที่ ๒ ในกรมทหารราบที่ ๑ ให้เข้าร่วมได้ จึงได้นำมาสู่การพยายามชักชวนพ.อ. สฤษดิ์อีกครั้ง ในครั้งนี้พ.อ.สฤษดิ์พร้อมด้วยพ.ท.ประภาส จารุเสถียร ผบ.กองพันที่ ๑ และ พ.ท.ชอ จารุกุล ผบ.กองพันที่ ๓ ก็ยินดีเข้าร่วมการรัฐประหาร (อ้างอิง กวงสว่าง ๒๕๐๗: ๔๓-๔ และต่อมาพ.อ.สฤษดิ์ก็ได้ชักชวนให้พ.ท.บัญญัติ เทพหัสดินฯ รองผู้บังคับการกรมทหารราบ ที่ ๑ เข้าร่วม ดังที่พ.ท.บัญญัติ(๒๕๑๕: ๖๔) เล่าว่า

จนวันหนึ่งประมาณบ่ายๆ พ.อ.สฤษดิ์ ฐนะวัช ด้ยบังคับการกรมทหารราบที่ ๑ กลับจากไปประชุมมาแล้ว ก็เรียกฉันไปที่บ้านและชวนฉันไปดูการรัฐประหาร โดยบอกให้ทราบว่า ทหารในกรุงเทพฯ ทุกหน่วยพร้อมแล้ว คืนนี้อาจมีการประชุมหรือพบปะกันเป็นครั้งสุดท้ายและเป็นการแนะนำหน้าอาหาร เกียกกายหลังกระทรวง กลาใหม่ ฉันตกลงรับรวมด้วย

การรวมคณะรัฐประหารของกรมทหารราบที่ ๑ ของพ.อ.สฤษดิ์ ฐนะวัชดังกล่าว จึงเป็นการเข้าร่วมลักษณะทั้งกรมและเชื่อมโยงตามสายการบังคับบัญชา แต่กระนั้น การขยายกำลังส่วนใหญ่ของคณะรัฐประหารมักจะใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นสื่อ เช่น น.อ.กาจ เก่งระคมยิ่ง ชักชวน ร.ท.อ.กระเชียร ศรีฐานนท์ สารวัตรตำรวจนครบาลเขต ๒ เข้าร่วมเพราะเป็นบุตรเขย พล.อ.สวัสดิ์โกชวนร.ท.ท.วิชัย สวัสดิ์เกียรติซึ่งเป็นลูกเข้าร่วม หลวงสถิตยุทธการชวนร.ท.สกล สถิตยยุทธการผู้เป็นลูกเข้าร่วมเช่นกัน ล้วนพล.ท.ผิน ชูหะวัน นอกเหนือจากพ.อ.เภาแล้ว ก็โกชวน พ.ท.ประมาณ อภิเรกสาร บุตรเขย และร.อ.ชาติชาย ชูหะวัน บุตรชายเข้าร่วม สำหรับพ.ท.ประมาณซึ่งอยู่กรมพาหนะทหารบกก็ได้ชักชวนพ.ท.ศิริ ศิริโยธินที่เป็นเพื่อนสนิทมาเข้าร่วมอีกคนหนึ่ง พ.อ.นอม เกตุนุกได้ชักชวนพ.ท.กฤษ บุณณกันต์ผู้บังคับการกองพันทหารม้าที่ ๑ ร.อ.เข้าร่วม พล.ท.กฤษก็ได้ชักชวนร.อ.ประยอม ประยูรโภคราช นายทหารคนสนิท และพ.ท.ชลิต ชุติศิริวัณษ์ รองผบ.เข้าร่วม(ประยอม ประยูรโภคราช ๒๕๒๕: ๕๐) และนอกจากนี้ พ.ท.กฤษ บุณณกันต์ก็ได้ชวนให้พ.ท.พงษ์ บุณณกันต์ซึ่งเป็นองชายเข้าร่วมอีกหอบหนึ่ง(กฤษ บุณณกันต์ ๒๕๒๔: ๒๐) ดังนั้น เมื่อมาถึงราวต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๑๐ ฝ่ายคณะรัฐประหารก็มีกำลังพร้อมเพียงพอที่จะยึดอำนาจได้ และได้ตกลงที่จะกระทำการยึดอำนาจวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน แต่ต่อมาได้เลื่อนเข้ามาเป็นวันที่ ๕ พฤศจิกายนเพราะ

"การประชุมต่าง ๆ ล่วงรู้ไปถึงผู้บัญชาการทหารบกทุกที่" และแม้กระทั่งในวันที่ ๘ พฤศจิกายน นั้นก็ได้เลื่อนกำหนดการที่จะลงมือเวลา ๐๑.๐๐ น. ของวันใหม่ มาลงมือ ๒๑.๐๐ น. เพราะทราบว่าฝ่ายรัฐบาลไหวตัวอีก (อาจศึก กวงสว่าง ๒๕๐๗: ๔๔)

เมื่อมาถึงวันที่ลงมือยกอำนาจ ๘ พฤศจิกายนนั้น ฝ่ายรัฐประหารมีกำลังอยู่ในมือ คือ กรมทหารราบที่ ๑ ของพ.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ๑ กรม ซึ่งใช้เป็นกำลังหลัก นอกจากนี้ก็มีกองพันทหารม้าที่ ๑ รอ. ของพ.ท.กฤษ บุณณกันต์ กรมรถรบของพ.อ.เจริญ สุวรรณหงส์ (ขุนเจริญสรไกร) กรมป้องกันตอสูอากาศยานของพ.อ.หลวงสวัสดิ์ศรีสุทร (คล บุนนาค) กองพันปืนใหญ่ที่ ๑ รอ. ของพ.ท.เล็ก สงวนชาติสรไกร (ขุนสงวนชาติสรไกร) กรมเกี่ยกกายทหารบกของพ.อ.สวัสดิ์ ส.สวัสดิ์เกียรติ กองพันที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๑ รอ. ของพ.ท.ละม้าย อุทยานานนท์ และมีโรงเรียนนายร้อยทหารบก นำโดยพ.ท.ถนนอม กิตติขจร พ.ท.อัศวิน เกษขงยุทธ พ.ท.ป๋วย รังสิยานนท์ เป็นต้น ส่วนอื่นๆ ก็กำลังที่ระจิกกระจายจากกรมพาทนะทหารบก กรมทหารสื่อสาร กรมเสนาธิการทหารบก และกรมยกกระบัตรทหารบก มีนายทหารเรือเข้าร่วม ๒ คนคือ น.อ.หลวงชำนาญอรุณยุทธ (เอื้อน กุลไกรเวช) และน.ต.สุนทร สมุหระนาวิน ทหารอากาศ ๒ คนคือ น.ท.เฉลิมเกียรติ วัฒนางกูร และน.ต.นักรบ บิณศรี กำลังเหล่านี้แม้จะครอบคลุมทหารหลายหน่วยกรมกองในพระนคร แต่ยังมีได้ครอบคลุมส่วนข้างมาก และที่สำคัญก็คือ ไม่มีทหารระดับนายพลที่ประจำการเข้าร่วมการรัฐประหารด้วยเลย ดังนั้นโอกาสที่จะพ่ายแพ้ก็ยิ่งสูงมาก

๑๑
แต่กระนั้นการรัฐประหารก็ประสบความสำเร็จ ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งก็มาจากการเสื่อมสลายสิ้นสมรรถนะของกลไกรัฐบาลเดิมที่จะป้องกันตนเองเป็นสำคัญ

๓.๒.๒. การยึดอำนาจวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐

ความจริงแล้ววิกฤตการณ์ของการเมืองภายในและแนวโน้มที่จะนำมาสู่การรัฐประหารเริ่มขึ้นตั้งแต่ระยะก่อนหน้าเหตุการณ์หลายเดือน อย่างน้อยที่สุดนับตั้งแต่พรรคประชาธิปัตย์เกิดการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลชาวลี้ก็ได้เริ่มต้น มาจนถึงเดือนกรกฎาคมนั้น ชาวรัฐประหารก็แพร่สะพัด นั่นคือ "ปฏิวัติออกจะเป็นคำที่หวลกลับมาหาที่อยู่สักหน่อยในระยะนี้" (พิมพ์ไทย ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๑๐) แต่รัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ก็ได้สืบจับหรือทำการรวบรวม ส่วน

ปรีดี พนมยงค์แม้ว่าจะทราบเรื่องนักวางเฉยเพราะเชื่อมั่นในพล.อ.อคุณ อคุณ เกษขจรวิสัย
ผู้มีวิชาการทหารบก พล.ร.ต.สังวร สุวรรณีชีพ อธิบดีกรมตำรวจ และพล.ร.อ.สินธุ์
กมลนาวิน ผู้บัญชาการทหารเรือว่าจะสามารถควบคุมสถานการณ์ได้ ส่วนพล.ร.ต.ถวัลย์
ข้าราชการนาวิกโยธินก็ได้แสดงท่าทีเมื่อทราบข่าวว่า

"ลี่ยจะให้หัวหน้ายังงี้เมื่อนายกานของกรมให้เบ็ดอภิปรายทั่วไป อวิกก็เบ็ดแล้ว
อวิกก็ยังได้รับความไว้วางใจในรัฐสภา แม้กระนั้นอวิกก็ลาออก แล้วก็มาตั้งอวิกเป็นนายก
อีก จะปฏิวัติกันอวิกไม่รูจะทำอย่างไร" (เจเนบ อิมพูนันท์ ๒๕๐๐: ๕๖๕)

พล.ร.ต.สังวร สุวรรณีชีพนั้นไม่มีแนวโน้มแน่ชัดเลยว่าจะชักชวนหรือจับกุม
คณะรัฐประหาร เพราะเมื่อร.ต.อ.เจเนบ ชัยสังค์เสนอรายงานเรื่องกบฏให้ทราบในเดือน
ตุลาคม พ.ศ.๒๔๙๐ เพื่อขอจับกุม พล.ร.ต.สังวรชี้แจงว่า "จับอะไรกัน เจามาชวนผม
ควายน้า แต่ผมขอเป็นกลางตลอดให้เขาทำไป แต่เราก็ไม่ชักชวน" และกล่าวเพิ่มเติมว่า

คุณเจเนบอย่าตั้งคำถามตั้งอยู่แล้วไม่ใช่หรือว่า ราษฎรไม่ชอบรัฐบาลหลวงชาว์งู
หนึ่งลือลือพุดคาคาแมชยเรอช... ก็เมื่อราษฎรเขารังเกียจรัฐบาลนี้ไม่ได้ความแล้ว
เรายังจะสนับสนุนให้รัฐบาลน้อยชอไปก็... เป็นเรื่องไม่ถูก คุณอย่าตั้งคำถามตั้งอยู่
ความนี้เขิงลือลือให้ชอไปเลยก็... เราไม่เกียวเพราะเราเป็นข้าราชการประจำ
(เจเนบ อิมพูนันท์ ๒๕๐๐: ๕๕๒-๕๕๕)

สำหรับพล.อ.ท.หลวงเทเวศร์พินธุลี(ถาพย หักตานนท์)ผู้บัญชาการทหารอากาศนั้น
ปรากฏว่าพล.ท.ณิน ชูณหะวัณได้ไปชักชวนให้เข้าร่วมการรัฐประหารและหลวงเทเวศร์พินธุลี
"ไม่ปฏิเสธ ยินดีร่วมควยเป็นเอกฉันท์ จนเป็นผลให้ข้าพเจ้าทำการรัฐประหารได้สำเร็จ"
(ณิน ชูณหะวัณ ๒๕๐๘: ๑๙) โดยวันที่๒ พฤศจิกายนนั้นพล.อ.ท.หลวงเทเวศร์พินธุลี ร่วมควย
พล.อ.ต.พิน รณนภากาศ ฤทธาคนี รองผู้บัญชาการทหารอากาศได้สั่งเตรียมพร้อมที่กองเมือง
เพื่อป้องกันมิให้ทหารจากหัวเมืองเคลื่อนกำลังมาช่วยเหลือฝ่ายรัฐบาลในขณะนั้น (ยุวรัตน์
พินธุยุธา ๒๕๓๑: ๖๐) จึงเท่ากับว่า หลวงเทเวศร์พินธุลีและพล.อ.ต.พินได้เข้าร่วมการ
กระทำรัฐประหารครั้งนี้ควย

สำหรับบทบาทของพล.อ.อคุณ อคุณ เกษขจรวิสัย ผู้บัญชาการทหารบกนั้นค่อนข้างจะ
คลุมเครือ เพราะในการประชุมครั้งพิเศษในวันที่๓ กรกฎาคม ที่ทำเนียบท่าช้างพล.อ.อคุณ

ได้กล่าวว่า "ถ้ารัฐบาลยังกระทำตัวเลวอยู่เช่นนี้ เมื่อเกิดการปฏิวัติหรือรัฐประหารขึ้นมา ... คิดว่าจะไม่รบราฆ่าฟัน เพราะไม่ต้องการเอาทหารไทยไปฆ่าทหารไทยด้วยกันเอง"

และพล.ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิกิ์แสดงการเห็นพ้องด้วย (ผรงค์ ไตรวัฒน์ ๒๕๑๗: ๘๓, ๘๕)

และมีแนวโน้มให้เห็นว่า พล.อ.อัครเดชได้ทราบถึงความเคลื่อนไหวของรัฐประหารเกือบทุกระยะ แต่ก็มิได้กระทำการชักชวน

เหตุผลส่วนหนึ่งที่ทำให้เชื่อได้ว่า พล.อ.อัครเดชจะทราบเพราะเรื่องการกบฏรัฐประหาร เป็นที่ทราบกันกว้างมาก ถึงที่ อนันต์ พิบูลสงครามเล่าว่า

ในคอนบ่ายวันที่ ๒ นั้นเอง ที่โรงเรียนนายร้อยทหารบก ผู้บัญชาการโรงเรียน พล.ต.เกษุ เกษประคิยทธิ ได้เรียกประชุมคณาจารย์ทหารทั้งโรงเรียน ทานโลกกล่าวในที่ประชุมควยใจความสั้นๆ ถึงข่าวที่ทานโคยินว่าจะมีการปฏิวัติรัฐประหารขึ้น ทานโลกาวอย่างเคร่งขรึมว่าการลอบรัฐบาลควยกำลังทหารนั้นเป็นความผิดรุนแรง ถ้าทำไม่สำเร็จทหารจะควยได้รับโทษหนักกว่าพลเรือนหลายเท่าหนัก จึงขอให้ผู้ที่กำลังคิดการนี้ยั้งใจลงเล็กควยคิดเสีย (ช.พิบูลสงคราม ๒๕๑๘: ๗๔๔-๗๔๕)

จนกระทั่งถึงคืนวันที่ ๒ พล.อ.อัครเดชนั้นเอง อาจจะเป็นไม่ได้ว่า พล.อ.อัครเดชมีส่วนรู้เห็นกับการรัฐประหาร ไม่มากก็น้อย เพราะเมื่อฝ่ายคณะรัฐประหาร เคลื่อนกำลังเข้ายึดกระทรวงกลาโหมเป็นกองบัญชาการแล้วก็ได้มอบหมายให้ไปจับกุมบุคคลสำคัญ ๓ คนคือ ให้พ.ท.กาน จานงภูมิเวท เป็นหัวหน้า พร้อมทั้ง พล.อ.เฝ้า ศรียานนท์ พ.ท.ละม้าย อุทยานานนท์ พ.ท.เฉลิม พงษ์สวัสดิ์ ไปจับกุมบริติ พนมยงค์ ให้ขุนปริสารณเสฐ์ และ พ.อ.สุระศักดิ์ ชนะวิศก นำทหาร ไปจับพล.ร.ต.ถวัลย์ ช่างนาวาสวัสดิ์และหลวงสถิตยุทธการ นำคณะไปจับพล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ ที่นำกำลังเกณฑ์คือ ไม่มีการจัดกำลังไปจับหรือควบคุมพล.อ.อัครเดช แต่อย่างไร แต่กลุ่มที่ไปจับบริติ พนมยงค์นั้น น่าจะมีเจตนาถึงขั้นล้างชีวิต เพราะได้มีการยิงถล่มทำเนียบท่าช้างอย่างรุนแรง (สุพจน์ กานตระกูล ๒๕๒๗: ๓)

แต่การจับกุมบุคคลทั้งสามนั้นล้มเหลว เพราะบริติ พนมยงค์ และ พล.ร.ต.สังวร หลบหนีก่อน ส่วนพล.ร.ต.ถวัลย์ มีผู้ส่งข่าวไปแจ้งให้ทราบจึงได้หลบหนีไปเสียก่อนเช่นกัน ดังนั้นการจับกุมบุคคลสำคัญจึงไม่เกิดว นอกจากนั้นยังมีรายงานควยว่า พล.อ.อัครเดช และพล.ท.วีรวัฒน์ วีรวัฒน์โยธิน ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๑ ค่ายกานการรัฐประหารควยการขับไล่ทหารกลับกรม จึงได้ร่างควยควยวิตกอย่างมากต่อฝ่ายรัฐประหาร (ชาจศึก ควยสว่าง ๒๕๑๗: ๔๖-๔๗)

พ.ศ. พงษ์ บุณณกันต์(๒๕๒๘: ๘๖) เล่าว่า พ.ท. กฤษ บุณณกันต์ผู้พี่ชายนั้นได้มากระซิบให้คน
 กลับบ้านไป"ถอนสว่าง" เพราะเราสองพี่น้องหากปฏิบัติการพลาคลังขึ้นมายังเหลืออีก ๑ คน"
 พ.ท. บัญญัติ เทพหัสดินฯ(๒๕๑๘: ๖๔-๖๕) เล่าว่า "รู้สึกวิตก ขณะนั้นมันรู้สึกหึ่งหน้าเขียว
 เหลืองช็อคทุกอย่าง" เพราะทหารหลายหน่วยกลับเข้ากรมกองกันไปแล้ว ดังนั้น คณะรัฐประหาร
 จึงต้องรีบแก้ไขสถานการณ์ ทางหนึ่งก็คือ โยน.อ. กาจ เก่งระดมยิง และ พ.ท. ดอนม
 กิตติขจรวิวัฒน์นำรัฐธรรมนูฉบับใหม่ไปหาพระยามานวราชเสวี(ปลดออก ณ สงขลา) และ
 กรมขุนชัยนาทนเรนทร ผู้สำเร็จราชการ เพื่อลงพระนามประกาศใช้ และอีกทางหนึ่งก็คือ
 ให้พ.อ. เผ่า ศรียานนท์รีบไปเชิญจอมพลแปลก พิบูลสงครามมาเป็นหัวหน้าคณะ" เพราะเรา
 เคยเห็นฝีมือท่านมาตั้งแต่ครั้งสงครามมหาเอเซียบูรพา ซึ่งท่านได้กลัดสินใจพาสาคีพันจาก
 การถูกฆ่าตายย่อยยับด้วยกองทัพลูกพระเจ้าอาทิตย์มาได้"(กฤษ บุณณกันต์ ๒๕๒๘: ๒๒) จนเช้า
 วันที่๘ พฤศจิกายน เมื่อพ.ท. ดอนมนำรัฐธรรมนูที่ผู้สำเร็จราชการลงนาม และพ.อ. เผ่า
 กับพ.อ. ดุสิตนำจอมพลแปลกมาถึงกระทรวงกลาโหม จึงถือได้ว่าการรัฐประหารได้รับชัยชนะ

จากที่กล่าวมาจึงอาจแสดงให้เห็นได้ว่า พล.อ. อุดมการณ์เห็นกับการก่อรัฐประหารนี้
 และอาจเป็นผู้ส่งข่าวให้นายกรัฐมนตรีพล.ร.ต. ถวัลย์ทหณนีไป ดังนั้น การที่คณะรัฐประหาร
 มิได้ควบคุมตัวพล.อ. อุดมการณ์น่าจะเกี่ยวข้องกับการที่กำลังที่ก่อรัฐประหารสายหนึ่งได้รับรหัสว่า
 "พล.อ. หลวงอุดมเกษจรวิสัยเป็นพวกเดียวกันจึงหลงเชื่อ"(ชาจติก ดวงสว่าง ๒๕๐๙: ๘๖)
 และด้วยเหตุนี้พล.ท. นันจึงได้แถลงเมื่อวันที่๘ พฤศจิกายน หลังจากการรัฐประหารได้รับ
 ชัยชนะว่า"หลวงอุดมการณ์รู้เรื่องการรัฐประหารครั้งนี้และตกลงจะเขาค่าย"(การเมืองราย
 สัปดาห์ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๐) แต่มีความเป็นไปได้ว่า หลังจากที่พล.อ. อุดมได้ทราบว่
 พล.ร.ต. ถวัลย์จะลาออกให้ตนเป็นนายกรัฐมนตรีแทน จึงได้ลงมือต่อต้านคณะรัฐประหาร
 แต่การต่อต้านนั้นไม่ทันการ เพราะคณะรัฐประหารได้เลือกเวลาลงมือจาก ๐๑.๐๐ น. ของ
 วันใหม่ มาเคลื่อนกำลังตั้งแต่เวลา ๒๑.๐๐ น. ของวันที่๒ พฤศจิกายน เห็นได้จาก แถลงการณ์
 ฉบับที่ ๓ ของคณะรัฐประหารที่มีข้อความตอนหนึ่งว่า

ก่อนที่คณะเราจะลงมือกระทำการนั้นก็ไปเชิญชวนพล.อ. อุดม อุดมเกษจรวิสัย
 แล้ว เพื่อขอให้มาเป็นประมุขในการกระทำคราวนี้ โดยคณะของเราเห็นว่าท่านนั้น
 เป็นผู้หวังดีต่อชาติโดยแท้จริงเหมือนดังที่ประชาชนทั่วไปเข้าใจกัน ยินดีที่ท่าน
 ผู้นั้นเองได้ตระหนักถึงความเหลวแหลกของรัฐบาลก็อยู่แล้วถึงกับปรารถนาอยู่เนืองๆว่า

ยินดีจะช่วยเหลือ แต่ครั้นถึงการกระทำเขาจริง ๆ ท่านผู้นั้นก็ใคร่หากันหวังว่า
เป็นคนรักชาติที่แท้จริงคนหนึ่งกลับกลายเป็นบุคคลสำคัญที่พยายามชักชวนการกระทำ
ของคณะทหารผู้หวังดีต่อประเทศไทย (สุจิน คันทิกุล ๒๕๑๕: ๑๕๑)

แต่กลับมา แดงการณฉบับที่ ๕ อธิบายว่า

พี่น้องชาวไทยทั้งหลายตามแดงการณฉบับที่ ๓ ได้แจ้งให้พี่น้องชาวไทยทั้งหลาย
ทราบว่า พล.อ.ชวลิต อุดมเดชจรูสี ได้กระทำการชักชวนโดยการลอบอ้างทหาร
บางลวนไปเพื่อเตรียมต่อต้านนั้น บัดนี้ ได้ทำการตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึง
ไม่มีเหตุการณ์ที่น่าวิตกแต่อย่างใด การกระทำของท่านผู้นั้นกระทำไปตามวิสัยคนไทย
ที่มีเล่ห์คนักชฉู้เท่านั้น บัดนี้ไม่มีเหตุการณ์ใดที่น่าวิตกแล้ว ขอให้ราษฎรจงคลายกังวล
(สุจิน คันทิกุล ๒๕๑๕: ๑๕๒)

หลังจากวันที่ ๕ พฤศจิกายนแล้ว พล.อ.ชวลิต อุดมเดชจรูสี รวมทั้งพล.ร.ต.
สังวร สุวรรณสีห์ มีแนวโน้มชัดเจนที่จะไม่กลับมารับราชการใหม่ โดยในวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน
พล.อ.ชวลิตได้ออกประกาศให้หน่วยทหารบริบททั้งคำบัญชาของผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย
ซึ่งก็คือ จอมพลแปลก พิบูลสงครามนั่นเอง จากนั้นก็ได้รับตำแหน่งอธิบดีกรมนครบาลและหม่อมมหาท
ลง ส่วนพล.ร.ต.สังวรนั้นได้ให้ร.ท.อ.เยี่ยม ชัยสงครามรายงานว่ "การรัฐประหารครั้งนี้
เมื่อเป็นงานของท่านจอมพลแล้วไม่ซัดซ่อง" (เยี่ยม อัมพันธ์ ๒๕๐๐: ๓๑) กลับมา พล.ร.ท.
สังวรก็แถลงว่า "คุณจะช่วยผู้เพื่ออะไร เพื่อให้พวกกินจอบ กินเสียม กินธนูบัตร กินผ้า กับ
ชาวสาร กลับมาเป็นนายครอบหัวราษฎรอีกหรือ" (ระชากร ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๐)

๓.๒.๓ ผลของการรัฐประหาร

ดังที่ได้อธิบายมาแล้วว่า การรัฐประหาร ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๐ นั้น เป็นหัวเลี้ยว
ที่ว่อกว่ายสำคัญทางการ เมืองครั้งหนึ่ง ในขั้นแรกสุด การรัฐประหารครั้งนี้ก็เป็นการบิดนาก
ระบอบประชาธิปไตยของฝ่ายคณะราษฎรสายพลเรือน ที่พยายามดำเนินการให้มีการแข่งขัน
ทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย และยิ่งกว่านั้นการรัฐประหารก็ยังเป็นการสลายพลัง
ทางการเมืองของฝ่ายพลเรือนเอง ซึ่งทำให้ขาดกลุ่มการเมืองอันสำคัญ กลุ่มหนึ่งที่จะมาถ่วง
ดุลอำนาจกับฝ่ายทหาร ในขั้นต่อมา การรัฐประหารก็คือการฟื้นคืนกลับแห่งลัทธิอำนาจนิยม
ที่อำนาจและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจะต้องกลับไปขึ้นกับการกำหนดจากกองทัพใหม่

อีกครั้ง ซึ่งจะทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยไทยแยกหลังเข้าคลอง และจะทำให้กองทัพมีบทบาทครอบงำประเทศคือไปอีกหลายสิบปี และในขั้นที่สาม การรัฐประหารครั้งนี้คือการบราซีลของคณะราษฎรโดยรวม และเป็นชัยชนะของฝ่ายอนุรักษนิยม อันได้แก่ฝ่ายนิยมเจ้าและขุนนางที่กลับคืนมา ทั้งนี้จากพ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึง ๒๔๙๐ นั้น คณะราษฎรก็ยังเป็นกลุ่มแกนกลางกลุ่มเดียวในเครือข่ายของอำนาจทางการเมือง จนกระทั่งในรัฐบาลของพล.ร.ท.ถวัลย์ก็ยังมีชาวคณะราษฎรเกินครึ่งพฤฒสภา และกลุ่มบุคคลการคณะราษฎรก็ยังคงเป็นหลักสำคัญในคณะรัฐมนตรี แต่การแตกแยกระหว่างฝ่ายทหารกับพลเรือนก็ใกล้คอหิพผลของฝ่ายคณะราษฎรลง และยิ่งฝ่ายควง อภัยวงศ์แยกไปร่วมมือกับฝ่ายอนุรักษนิยม คณะราษฎรก็ยิ่งลคอหิพผลลง แม้ว่าในคณะรัฐประหารจะมีสมาชิกคณะราษฎรถึง ๔ คน คือ จอมพลแม่เหล็ก พิบูลสงคราม น.อ.กาจ เก่งระดมยิง พ.ท.กาน จ้างภูมิเวท และพ.อ.น้อม เกตุญาติ แต่ทั้งหมดก็มีได้เป็นตัวแทนผลักดันความคิดของคณะราษฎรอีกต่อไป ยิ่งกว่านั้นการรัฐประหารนี้ยังแสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลตามแนวทางของรัฐธรรมนูญนั้นไว้ความหมายทั้งฝ่ายกองทัพและฝ่ายอนุรักษนิยมทางก็ไม่พร้อมที่จะยอมรับวิถีทางเช่นนั้น หากแต่ช่วยกันสร้างและส่งเสริมวิธีอันเอกแบบจนนำมาซึ่งการดำเนินการรัฐประหารดังกล่าว

ผลกระทบที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งของการรัฐประหาร ๒ พุคศิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ก็คือ การนำมาซึ่งการสลายตัวของ "ลัทธิรัฐธรรมนูญ" ทั้งนี้ตั้งแต่หลังพ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมานั้น สิ่งหนึ่งรัฐบาลคณะราษฎรพยายามดำเนินการก็คือ การสถาปนา "ลัทธิรัฐธรรมนูญ" โดยยกรัฐธรรมนูญขึ้นสูง เคนเป็นลัทธิลัทธิแห่งชาติและเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในระยะพ.ศ. ๒๔๗๕ คณะราษฎรได้ส่งกลุ่มราษฎรดาเคินทางไปตามจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ เพื่อเผยแพร่ระบอบรัฐธรรมนูญและนำรูปภาพรัฐธรรมนูญไปแจกตามหมู่บ้านทางไกล และเอาตัวบทรัฐธรรมนูญแจกชาวราษฎรอำเภอ ครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน (รัศมี ชาคะสิงห์ ๒๕๒๑: ๓๔๔) จากนั้นก็ได้มีการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญเป็นงานใหญ่ที่ดุคประจำปีในวันที่ ๕-๑๑ ธันวาคม และท้ายที่สุดก็ได้มีการสร้างอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญที่ถนนราชดำเนิน และรัฐธรรมนูญก็ถูกยกขึ้นเป็นลัทธิลัทธิเทียบกับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ภาพเช่นนี้อาจดำรงอยู่ได้หากว่ารัฐธรรมนูญมีความคืบเนื่อง, เช่นในสหรัฐอเมริกาทหรืออังกฤษ สำหรับรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ. ๒๔๘๕ นั้น แม้จะคืบเป็นรัฐธรรมนูญใหม่ แต่ก็ยังเป็นส่วนที่แก้ไขเพิ่มเติมจากรัฐธรรมนูญพ.ศ. ๒๔๗๕ โดยมิได้มี

การล้มล้างรัฐธรรมนูญเดิมลง แก่การรัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๙๐ และใช้รัฐธรรมนูญใหม่ ทำให้ลัทธิรัฐธรรมนูญสลายตัว แนวคิดที่ว่ารัฐธรรมนูญจะเิกเล่นเมื่อใดก็ได้ โดยฝ่ายรัฐบาลนั้นได้เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยนี้ ความจริงแล้ว นัยยะหนึ่งของคณะราษฎรที่นำเสนอมติรัฐธรรมนูญขึ้นเป็นสัญลักษณ์แห่งชาตินั้น ส่วนหนึ่งก็เป็นการลดความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่เป็นสัญลักษณ์เก่าตกค้างมาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ด้วยเหตุนี้ การพังทลายของรัฐธรรมนูญในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แห่งชาตินั้น ก็คือ การรื้อฟื้นพระมหากษัตริย์ขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์อันสำคัญของชาติครั้งใหม่ ในขั้นนี้จึงเห็นได้ว่า ชีววินิจฉัยของน.อ. กาจ เกงระคมยิ่งที่ว่า "รัฐธรรมนูญปี ๒๔๘๕ ไม่ใช่ไม่ถูกต้อง" (เจริญ กุวานนท์ ๒๔๙๕: ๓๓๗) จึงมีผลกว้างไกลกว่าที่คิด

ปัญหาที่ว่าเหตุใดการขึ้นสู่อำนาจของคณะรัฐประหารจึงก่อให้เกิดผลในการทำลายประชาธิปไตย และล้มล้างลัทธิรัฐธรรมนูญเช่นนี้ คงจะต้องอธิบายจากมูลฐานภายในของคณะรัฐประหารเองที่ว่า คณะรัฐประหารมิได้มีความสำนึกและผูกพันกับประชาธิปไตย และคณะรัฐประหารก้าวขึ้นมาใช้อำนาจด้วยการปลุกระดมของฝ่ายอนุรักษนิยม จึงมีแนวโน้มความคิดในทางอนุรักษนิยมและสวนทางกับประชาธิปไตยพลเรือนของฝ่ายปรีดี พนมยงค์ ดังนั้นการรัฐประหารครั้งนี้จึงได้ความสัมฤทธิ์ผลมาสู่กลุ่มเจ้า-ขุนนางบางประการ นั่นคือ "การถวายเป็นอำนาจคืน" โดยคณะรัฐประหารขืนข่มขู่ให้ ล่าหวั่นจอมพลแปลก พิบูลสงครามนั้น แม้ว่าจะเคยเป็นคู่ปรับกับฝ่ายเจ้า-ขุนนางมาก่อน แต่ก็ได้นวยสัจฉานการณืมาเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ดังคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า "รัฐประหารครั้งนี้คณะทหารอยากเปลี่ยนรัฐบาล และเพิ่มอำนาจพระมหากษัตริย์ให้มากขึ้น ท่านจะได้โอกาสดูแลบ้านเมือง(การ เมืองรายสัปดาห์ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๐)

๒.๓ การคืนสู่อำนาจของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม พ.ศ. ๒๔๙๑

มีเหตุผลสำคัญหลายประการที่ทำให้จอมพลแปลก พิบูลสงครามและคณะรัฐประหารยังไม่สามารถที่จะเข้ามาเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศด้วยตนเองได้ หลังจากทีระสับความสำเร็จในการยึดอำนาจเมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ แล้ว โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการรับรองจากต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะผู้มีบทบาทสำคัญในรัฐบาลชุดเดิม โดยเฉพาะปรีดี พนมยงค์นั้น เป็นที่ยอมรับในต่างประเทศในฐานะหัวหน้าของเสรีไทยที่ร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร

นายควาง: นี่ไงบีตัน ผมเอาบัญชีรายชื่อรัฐมนตรีมาให้ดู

จอมพลแปลก: เอามาให้ผมทำไม ผมบอกแล้วว่าไม่ต้องการอำนาจทางการเมือง
คุณเห็นคืออย่างไรก็เอาอย่างนั้นแหละ

นายควาง: แค่มุรัฐมนตรีหลายคนก็บีตันคงไม่ชอบ

จอมพลแปลก: ขยาก็ถือความเห็นของผมเป็นสำคัญ...

และด้วยรากฐานความคิดอนุรักษนิยมจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ว่าคณะรัฐมนตรีที่
ควาง อภิวงค์จัดตั้งขึ้นและประกาศรายชื่อในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายนนั้น จึงเป็นพวกกลุ่มขุนนาง
ข้าราชการและเชื้อพระวงศ์เกือบทั้งหมดคือ ๑๘ คนจาก ๒๑ คน ได้แก่ มจ.วิวัฒน์ไชย
ไชยันต์-รัฐมนตรีคลัง พระยาศรีวิสารวาจา-รัฐมนตรีต่างประเทศ ประจวบ บุนนาค-
รัฐมนตรีสาธารณสุข พล.ร.ต.เล็ก สุมิตร-รัฐมนตรีช่วยสาธารณสุข พล.อ.ท.มุนี
มหาสินหนะ เวชยันต์รังสฤษดิ์-รัฐมนตรีคมนาคม มล.อุทม สนิทวงศ์-รัฐมนตรีช่วยคมนาคม
มล.เกษ สนิทวงศ์-รัฐมนตรีพาณิชย์ พล.ท.ชิต มั่นคิดปลัดนาโคโยธารักษ์-รัฐมนตรีมหาดไทย
พระยาอรรณการวิวัฒน์-รัฐมนตรีช่วยมหาดไทย มรว.เสนีย์ ปราโมช-รัฐมนตรียุติธรรม
น.อ.พระยาศรากับพิพัฒน์-รัฐมนตรีศึกษาธิการ น.อ.หลวงศุภชลาศัย-รัฐมนตรีอุตสาหกรรม
หลวงคหกรรมบดี-รัฐมนตรีช่วยอุตสาหกรรม ม.ร.ว.สีกฤทธิ ปราโมช-รัฐมนตรี
น.อ.พระยาวิเศษชลธิ์-รัฐมนตรี พระยาศรีเสนา-รัฐมนตรี หลวงอังกณานุรักษ์-รัฐมนตรี
และท้ายสุดก็คือ มจ.ดิถีพร กฤดากร-รัฐมนตรีเกษตรราชการ ฝ่ายคณะรัฐมนตรี
ตำแหน่งกระทรวงกลาโหมไว้เพียงกระทรวงเดียว โดยมีเป้าหมายจะให้พล.อ. อุดม อุดมเดช
จริตมารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ เป็นการชดเชยกับการเสียตำแหน่งในกองทัพ แต่พล.อ.
อูดมวิเศษ พล.ท.หลวงชาตินักรบ(สุข นักรบ) เสนาธิการทหารบกจึงได้รับตำแหน่งนี้
ส่วนพล.อ.น้อม เกตุญาติซึ่งเป็นสมาชิกคณะรัฐประหารได้เป็นรัฐมนตรีช่วยกลาโหม และอีก
คนหนึ่งที่เป็นรัฐมนตรีช่วยก็คือ เลื่อน พงษ์โสภณซึ่งเป็นทั้งสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์และเข้าร่วม
การรัฐประหารด้วย กังที่พล.ท.นิน ชูณหะวัณได้แสดงถึงการเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีของ
เลื่อน พงษ์โสภณว่า "ท่านผู้นี้ไ้ร่วมงานปฏิวัติครั้งนี้ด้วย ก็ขุนบำเหน็จรางวัลเขาหน่อย"
(ชาติไทย ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๐) ดูเหมือนว่านายกรัฐมนตรีกวางจะภูมิใจกับคณะรัฐมนตรี
ชุดเจ้า-ขุนนางของคนมากดังที่โคกกล่าว

ในการต่อต้านญี่ปุ่น ขณะเดียวกับที่จอมพลแปลกมีภาพลักษณ์ตรงข้ามในฐานะผู้ร่วมมือกับญี่ปุ่น นอกจากนี้ คณะรัฐประหารก็ยังมีได้มีความมั่นใจมากเพียงพอต่อการสนับสนุนจากระบบการเมืองภายใน เพราะการครอบครองอำนาจรัฐก็ยังมีได้เป็นไปอย่างทั่วถ้วน และการจับกุมบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลชุดเก่าหลายคน คณะรัฐประหารก็ยังไม่อาจทำได้ โดยเฉพาะ ปรีดี พนมยงค์ พล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ พล.ร.ต.สังวร สุวรรณชีพ และเตียง ศิริขันธ์ เป็นต้น ซึ่งบุคคลเหล่านี้อาจหวนกลับมาใช้อำนาจใหม่ได้ ถ้าภาพของการรัฐประหารไม่เป็นที่ยอมรับ หนทางที่เหมาะสมที่สุดก็คือ การเชิญเอาบุคคลภายนอกคณะรัฐประหารที่มีชื่อเสียงและภาพพจน์ที่ดีเข้ามาเป็นผู้นำในการจัดตั้งรัฐบาล ซึ่งคณะรัฐประหารก็คลั่งใจเชิญ อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์เข้ามาเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลชั่วคราว ดังที่จอมพลถนอม ชูณหะวัณ (๒๕๑๓: ๘๘) เล่าไว้ว่า

วันที่๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ ได้ประชุมคณะรัฐประหารชั้นผู้ใหญ่ มีจอมพลปิบูลสงครามเป็นประธานพิจารณาตั้งรัฐบาลใหม่ ในที่ประชุมเห็นว่านายอภัยวงศ์ ซึ่งเป็นฝ่ายค้าน ได้เปิดอภิปรายทั่วไปโจมตีรัฐบาลปัจจุบันในรัฐสภา โดยโจมตีเรื่องกระจายเสียงเปิดการอภิปรายของฝ่ายค้านให้ราษฎรทั่วประเทศ ทำให้ราษฎรได้ทราบความบกพร่องของรัฐบาลอย่างมากมาย เพื่อเป็นการสนองพรรคฝ่ายค้าน ที่ประชุมจึงลงมติเอกฉันท์แต่งตั้งนายอภัยวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรี

การที่... อภัยวงศ์ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีก็ได้สะท้อนความร่วมมืออย่างเต็มที่ระหว่างพลังฝ่ายอนุรักษนิยมและฝ่ายคณะรัฐประหาร ซึ่งมีบทบาทสำคัญคนละด้านในการล้มล้างรัฐบาลพลเรือนของพล.ร.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ ดังนั้นในระยะเฉาะหน้า ที่ระบอบรัฐประหารยังไม่มั่นคงนี้ ความร่วมมือซึ่งกันและกันจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่สุด เพื่อที่จะป้องกันกรรโชกอำนาจของฝ่ายพลพรรคของปรีดี พนมยงค์ ดังนั้น คณะรัฐประหารจึงได้ปล่อยให้ให้นายอภัยวงศ์มีอำนาจอย่างเต็มที่ในการจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ขึ้นบริหารประเทศ เพราะแม้ว่านายอภัยวงศ์จะเอารายชื่อรัฐมนตรีชุดใหม่มาให้จอมพลแปลกพิจารณา จอมพลแปลกก็ปฏิเสธและปล่อยให้ไปตามที่นายอภัยวงศ์กำหนดไว้ ดังที่สอ เสถบุตร (๒๕๑๓: ๓) ได้บันทึกไว้ว่า

รัฐบาลนี้ประกอบขึ้นด้วยบุคคลที่ข้าพเจ้าเห็นว่าส่วนมากเป็นผู้ที่ทรงคุณวุฒิ และเป็นผู้ที่ใฝ่ใจแสดงความสามารถให้เห็นต่อพระพักตร์มาแล้ว อีกทั้งปรากฏว่าเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อประเทศชาติและประชาชน ประกอบกับเป็นผู้ที่มีเกียรติประวัติที่ค้ำจามมาแล้ว จึงเป็นบุคคลที่สมควรจะได้รับความไว้วางใจของประชาชนได้ อีกทั้งเมื่อใครวมเป็นคณะแล้วก็เป็นคณะบุคคลที่มีแนวความคิดเป็นกลาง คือมิใช่เป็นคณะบุคคลที่ประกอบขึ้นด้วยคนแต่ผู้การ เมืองกลุ่มใด พรรคใด หรือเป็นพวกพ้องของใครโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า รัฐบาลนี้ย่อมจะไม่อยู่ใต้อิทธิพลของผูใดหรือพวกใดเลย (ศรีกรุง ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๐)

เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับคณะรัฐบาลมากขึ้น จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ในฐานะผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทยได้ให้หนังสือลงวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ เพื่อยกอำนาจของคณะกรรมการให้แก่รัฐบาล หลังจากนั้น กวง ขภัยวงศ์ก็ได้ปราศรัยอธิบายถึงเหตุผลที่สนับสนุนตำแหน่งนายกรัฐมนตรีว่า

ข้าพเจ้ารู้สึกทราบบ้างในเจตนาและในการเสียดสีของคณะรัฐประหารซึ่งเท่าที่เห็น เป็นมาด้วยความบริสุทธิ์ มิใช่เป็นการกระทำที่แสดงว่าเห็นแก่ประโยชน์คน ดังที่ใครบางคนว่า คณะรัฐประหารได้พร้อมที่จะมอบการบริหารแผ่นดินให้คนอื่น และไม่หวังประสงค์ที่จะคุมอำนาจไว้แต่ประการใดเลย นอกจากจะรักษาความปลอดภัยในด้านการทหารไว้เท่านั้น

๑. เพราะวว่าคณะรัฐประหารนี้ได้ให้ความไว้วางใจข้าพเจ้า โดยมีความเห็นว่าข้าพเจ้าจะสามารถจัดหามบุคคลที่เหมาะสมมาร่วมกันบริหารบ้านเมืองในขณะนี้ให้บรรลุผลได้โดยเร็ว ถ้าแม้จากข้าพเจ้าจะมีชื่อเสียงก็จะเป็นการไม่ยอมรับว่ามีอยู่เบื้องหลังคือประเทศชาติถึงขั้นเสียดสี อีกทั้งจะทำให้การจึกหามบุคคลมาเป็นคณะรัฐบาลของยุ่งยากลำบาก ซึ่งจะทำให้ภาวะของบ้านเมืองมีทางเขาสู่ความสงบและเป็นปกติของลาซาไป และจะมีผลร้ายต่อประเทศชาติเพราะว่าความเหาที่บ้านเมืองยังไม่มีการกิจการของบ้านเมือง และสวัสดิภาพของประชาชนก็จะมีโดยสมบูรณ์ไม่ได้ ซึ่งจะมีผลกระทบกระเทือนต่อฐานะของประเทศชาติทั้งภายในและภายนอก

๓. ข้าพเจ้ามีความหวังในสภาพของบ้านเมือง และความลำบากยากแค้นของประชาชน และได้เจตนามาแล้วที่จะช่วยแก้ไขให้ดีที่สุดเท่าที่จะสามารถกระทำได้ดังที่ท่านได้เห็นมาแล้ว ในฐานะนักการเมืองฝ่ายค้าน

เมื่อคณะรัฐประหารได้เจาะจงขอรองมา และภาวะในขณะนี้คงชัดอยู่แล้วว่าจำเป็นที่จะต้องมีคณะรัฐบาลรับเขาบริหารกิจการบ้านเมืองเสียโดยเร็ว ข้าพเจ้าจึงได้ตัดสินใจที่จะรับสนองพระมหากรุณาธิคุณครั้งนี้ (ศรีกรุง ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๐)

นอกจากนี้พล.ท.หลวงชาตินิกรบ(ศุข นักรบ)ที่จะเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีกลาโหม ก็ได้ตอบข้อซักถามคล้ายกันว่า

ท่านจอมพลนั้นไม่เอา ไม่ทำ แต่ว่าคณะที่เขาทำแล้ว ไปชวนท่านมาที่หลัง ท่านจอมพล ก็บอกว่า เพื่อนเอ๋ย เขาเขาอวมาอีกแล้วละ ไอ้อวนะติดคุกมาแล้ว เขาจะยอมเอา อีกหรือ อวไม่เอา เกิดขาดสาบานต่อหน้าลพพระแก้ว เพราะฉะนั้นการที่คณะทหารมา ทำการควรวิน ขอรับรองด้วยเกียรติของทหารว่า ไม่ต้องการอะไรนอกจากให้บ้านเมือง เป็นปกติสุข ให้อยู่ด้วยความสงบสุข แมแต่ตำแหน่งกลาง ๆ เป็นวุฒิสภาก็ไม่ต้องการ ("เกียรติ" ๒๕๑๓: ๓๑๐-๓๑๑)

ดอ เสถบุตรซึ่งเข้าพบจอมพลแปลกพร้อมกับนายควง เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ยังเล่าควงว่า จอมพลแปลกได้ให้สัญญากับนายควงดังนี้

๑. ข้าพเจ้าไม่ใช่นายกรัฐมนตรี หรือรองตำแหน่งทางการเมืองตำแหน่งใด ตำแหน่งหนึ่ง
๒. ข้าพเจ้าไม่คิดจะตั้งพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่งขึ้น และยึดพรรคนั้น เป็นเครื่องมือ เพื่อหาอำนาจทางการเมือง
๓. ข้าพเจ้าไม่คิดลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร
๔. อำนาจในทางการเมืองทั้งสิ้น ข้าพเจ้ายกให้นายกรัฐมนตรีคนใหม่คือ นายควง อภัยวงศ์
๕. ข้าพเจ้าจะไม่ชักจูงให้รัฐบาลเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศ โดยเฉพาะ เกี่ยวกับพันธมิตรตามสนธิสัญญาและเรื่องการส่งชาวไปเลี้ยงชาติที่อดอยาก (ศรีกรุง ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)

ดังนั้น ควง อภัยวงศ์จึงได้แถลงต่อสื่อมวลชนว่า

จอมพลเขาไม่ยอมรับ เขาเลยมอบให้ผมเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ ขรรณดา นักบินนะคุณ คุณจะให้หนักตัวเกาบินอยู่เรื่อย ๆ นั้นยอมเป็นไปไม่ได้ ยอมมีการพักบาง จอมพลเขาเป็นผู้ใหญ่ เคยร่วมงานการมามาก เขายอมรับว่า ตอนไหน เขาสมควร จะเข้ามา หรือตอนไหนไม่สมควรจะเข้ามา (ไทยราษฎร์ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)

ภายใต้แนวโน้มดังกล่าวจึงปรากฏว่า ความร่วมมือระหว่างคณะรัฐประหาร และรัฐบาลควง อภัยวงศ์ จึงค่อนข้างจะเป็นไปอย่างดี เพียงแต่ว่าอำนาจที่สำคัญอย่างน้อย ๒ ประการยังอยู่ในมือของฝ่ายรัฐประหาร นั่นคือ เรื่องกรอบหรือกติกาที่กำหนดโดย "รัฐธรรมนูญโคกมู" และเรื่องอำนาจทางทหาร กรอบหรือกติกาที่รัฐบาลควง อภัยวงศ์ ใช้บริหารประเทศครั้งนี้คือ สิ่งที่เรียกว่า "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับชั่วคราว"

พ.ศ. ๒๔๕๐" ซึ่งเขียนว่านายการวางขึ้นโดย น.อ. กาจ เก่งระคมยิ่งผู้นำฝ่ายรัฐประหาร
ด้วยการที่ "เตรียมร่างรัฐธรรมนูญไว้วันละเล็กน้อย โดยมีใครผู้ใดจะพึงรู้เห็น แล้ว
เก็บซ่อนไว้ใต้คอกตามคอก ครึ่งเมื่อทำรัฐประหารสำเร็จลงจึงได้นำรัฐธรรมนูญที่ซ่อนไว้
ใต้คอกแห่งคอกประกาศใช้ทันที รัฐธรรมนูญฉบับนั้นจึงมีนายว่า "รัฐธรรมนูญใต้คอก"

(สุภมัช ตรีสุข ๒๕๑๐: ๔๐) แต่กระนั้น น.อ. กาจก็ได้แสดงว่า รัฐธรรมนูญของกรวางขึ้น
โดยบริษัทยาหรือกับคนที่มีความรู้ เช่น พระยาฉัตรพิชัยกรมพระศุภผล (วงศ์ ฉัตรพิชัย) อธิบดีศาลฎีกา
พ.อ. สุวรรณี เพ็ญจันทร์ เจ้ากรมพระธรรมนูญทหาร และ ส.ส. เสมชาติ บุญยรัตนพันธ์ เป็นต้น
(สยามนิกร ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๕๐) รัฐธรรมนูญฉบับนี้ความจริงแล้วเป็นรัฐธรรมนูญที่ไม่
สมบูรณ์แห่งหนึ่งเพราะการลงนามประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐ นั้น มีผู้สำเร็จ
ราชการลงนามเพียงผู้เดียว คือ กรมขุนชัยนาทนเรนทรเท่านั้น แต่ก็ถือว่า รัฐธรรมนูญนี้
ถูกต้องโดยพฤตินัยด้วยการยึดอำนาจของคณะรัฐประหารนั่นเอง

สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวคิดอนุรักษนิยม
ที่ส่งผลกระทบต่อฝ่ายทหารด้วย โดยหลักการของรัฐธรรมนูญชั่วคราวนี้คือ การกำหนดให้มี
๒ สภา คือ สภาผู้แทน และ วุฒิสภา มีจำนวนเท่ากัน และให้วุฒิสภานั้นมาจากการที่พระมหา
กษัตริย์ทรงเสด็จตั้ง (มาตรา ๓๓) นอกจากนี้ยังให้มีการริษัณอภิรัฐมนตรีสภา ซึ่งเป็น
องค์การบริหารสมัยรัชกาลที่ ๗ และถูกรัฐบาลคณะราษฎรยกเลิกไป แต่รัฐธรรมนูญ
นี้ระบุให้มีขึ้นใหม่ (หมวดที่ ๒) ประการต่อมาคือการที่มีให้ห้ามวุฒิสภาเป็นข้าราชการประจำ
หมายถึงว่า ทหารและข้าราชการจะกลับเข้ามาเป็นสมาชิกวุฒิสภาได้ใหม่ และยังสามารถให้อำนาจ
แก่พระมหากษัตริย์ให้ถอดถอนรัฐมนตรีเป็นการเฉพาะทั่วไคด้วยพระราชโองการ (มาตรา ๗๕)
การยินยอมให้พระมหากษัตริย์เสด็จตั้งวุฒิสภานั้นนับเป็นการฟื้นอำนาจแก่พระมหากษัตริย์มากกว่า
รัฐธรรมนูญใดๆ แต่กระนั้นก็เป็นการเปิดทางให้อำนาจบริหารใช้อำนาจมากขึ้นด้วย เช่น
ให้อำนาจในการตั้งเงินเดือน ให้พระมหากษัตริย์ตราพระราชกำหนดยกเลิกใช้บังคับ เช่น พระราช
บัญญัติได้ และเมื่อมีการประชุมรัฐสภาแล้วก็ให้เขาพระราชกำหนดคนนั้นมาเสนอให้ทราบเท่านั้น
(มาตรา ๔๐) และยังให้อำนาจพระมหากษัตริย์ตราพระราชกำหนดผูกพันการเงินออกใช้เช่น
พระราชบัญญัติได้ (มาตรา ๔๑) ซึ่งมาตรา ๒ ข้างนี้ก็คือ การเพิ่มอำนาจแก่รัฐบาลนั่นเอง

แต่รัฐธรรมนูญก็สร้างความพอใจแก่ฝ่ายประชาธิปไตยด้วย ทั้งที่มรว. เสนีย์ ปราโมช :
 กล่าวว่า "รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๙๐ ซึ่งคณะปฏิวัติได้ขอพระราชทานมานั้น
 แทนที่จะคัดค้านพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ กลับแสดงที่ท้าวว่าจะถวายพระราช
 อำนาจคืนพระมหากษัตริย์ในข้อสำคัญบางประการ" (แมลงหวี่ ๒๔๙๐ : ๔๔) และที่
 สำคัญรัฐธรรมนูญชั่วคราวนี้จะเป็นรากฐานสำหรับรัฐธรรมนูญถาวร ที่ประชาธิปไตยจะได้
 เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการร่างขึ้นต่อไป

อีกประการหนึ่งที่คณะรัฐประหารควบคุมไว้ก็คืออำนาจทางทหาร โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งกองทัพบก จึงจะเห็นได้จากกรณีที่คณะรัฐประหารได้ออกประกาศวันที่ ๕
 พฤศจิกายน แต่งตั้งจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย
 พล.ท. มิน ชูณหะวัณ ได้รับการแต่งตั้งเป็นรองผู้บัญชาการ และพ.อ. กาจ กาจสงคราม
 เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการ พร้อมกันนั้นก็ได้จัดการกั้นฝ่ายในกองทัพบกที่คณะรัฐประหารเห็นว่า
 เป็นอันตราย เช่น พล.ต. หลวงวิจิตรวาทน์โยธิน ผู้บัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๑ กรุงเทพฯ
 ก็ถูกส่งย้ายไปประจำกรมเสนาธิการ และให้พ.อ. สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นผู้นำฝ่ายทหาร
 ประจำการของคณะรัฐประหารมารักษากำการในตำแหน่งนี้แทน นอกจากนี้ก็ปลดพล.ร.ต.
 สัจจวร สุวรรณชีพ ออกจากอธิบดีตำรวจและสารวัตรใหญ่ทหาร และให้พล.ต. หลวง
 ชาติตระการโกศล (เจียม ลิมปิชชาติ) รักษาการอธิบดีกรมตำรวจ และพ.อ. หลวง
 จำรัสโรมรัน (จำรัส รณะบุรุษ) รับตำแหน่งสารวัตรใหญ่ทหารแทน และพ.อ. กาจ
 เก่งระดมยิงก็ได้ออกคำสั่งแต่งตั้ง พ.ท. หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนินทุ) เข้ารับ
 ตำแหน่งอธิบดีกรมโฆษณาการแทนที่หลวงสุชมนัยประกิจรัฐ (ประกิจรัฐ สุชุม) เพื่อให้หลวง
 รณสิทธิพิชัย ซึ่งเป็นอดีตผู้ก่อการคณะราษฎร เข้ารับงานโฆษณาการแก่คณะรัฐประหาร

ถึงกระนั้น การที่คณะรัฐประหารตั้งตำแหน่งผู้บัญชาการทหารแห่งประเทศไทย
 ขึ้น ก็แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มในการประนีประนอมกับฝ่ายทหารประจำการระดับสูงใน
 ขณะนั้น โดยเฉพาะกับพล.อ. อุดล อุดลเกษรวิสัย ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก
 อยู่ จอมพลแปลกมิได้ปลดตำแหน่งพล.อ. อุดล และยังได้แต่งตั้งให้พล.อ. อุดลรับตำแหน่ง
 - อภิรัฐมนตรี แม้ว่ากรมขุนชัยนาทนเรนทร ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จะไม่พอพระทัยนัก

จนกระทั่งพล.อ.อ.คุณ ขอลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกในวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน แล้ว ในวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน คณะรัฐประหารจึงได้ออกคำสั่งปรับปรุงโยกย้ายนายทหาร ค่ายการตั้งจอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นผู้บัญชาการทหารบก พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ เป็นรองผู้บัญชาการ และพล.อ.กาจ เก่งระคมยิงเป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการ และต่อมาจึงยุบ กองบัญชาการทหารแห่งประเทศไทย ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๙๐

๕๐
ตามรัฐธรรมนูญซึ่งคราวนี้ ได้กำหนดให้มีการตั้งสมาชิกวุฒิสภาขึ้น ๑๐๐ คน เพื่อทำหน้าที่รัฐสภาซึ่งคราวนี้จะมีการเลือกตั้งทั่วไป ปรากฏว่าการแต่งตั้งมีขึ้น ในวันที่ ๑๔ พฤศจิกายนนั้น ได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนอีกครั้งถึงแนวคิดอนุรักษนิยมของ รัฐบาลควง อภัยวงศ์ ที่มุ่งจะตั้งวุฒิสภาด้วยแนวคิดสภาขุนนางของอังกฤษที่เป็นสภา ของชนชั้นสูง ดังนั้นจึงปรากฏว่า ในจำนวนสมาชิก ๑๐๐ คนนั้น เป็นขุนนางระกับ เจ้าพระยา ๑ คน ระกับพระยา ๕๓ คน พระ ๑๔ คน หลวง ๕ คน เป็นเชื้อ พระวงศ์ ๑๒ คน ซึ่งรวมกลุ่มเจ้าขุนนางเหล่านี้แล้วมากเท่ากับ ๕๐ ที่นั่ง วุฒิสภา ยุคควง อภัยวงศ์มีที่สำหรับคนอื่น ๆ เพียง ๑๐ ที่นั่งเท่านั้น โดยที่มรว.เสนีย์ ปราโมช ได้อธิบายถึงเบื้องหลังการตั้งวุฒิสมาชิกครั้งนี้ไว้ว่า

แรกเริ่มเดิมทีเดิยวันนั้น ทหารได้เสนอมัญชีรายชื่อไปยังรัฐบาล ๑๐๐ ท่าน ซึ่งเป็นผู้ที่ทหารเห็นสมควรได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา ฝ่ายรัฐบาลได้ประชุมปรึกษากันทำมัญชีรายนามบุคคลซึ่งพิจารณาเห็นว่า ทรงไวชิงวุฒิพิเศษ ๑๐๐ ชื่อ ปรากฏว่ามีรายนามตรงกับมัญชีทหารเพียง ๑๐ ชื่อ รัฐบาลได้เสนอมัญชีชื่อของ ทหารรัฐบาลต่อผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ซึ่งโคตรงพิจารณาตัดออกไปเสีย ๙ ชื่อ แล้วทรงเลือกคนอื่นแทนที่ (แมลงหวี่ ๒๕๐๕: ๕๔)

เป็นความจริงที่ว่าคณะรัฐประหาร ได้จัดพิมพ์รายชื่อวุฒิสมาชิกของตนเองขึ้น และเสนอไปยังรัฐบาล แต่ปรากฏว่าชื่อที่ได้รับการแต่งตั้งจากคณะอภิรัฐมนตรีตรงกับ คณะรัฐประหาร ๒๐ รายชื่อ มัญชีรายชื่อดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นถึงรากฐานทางความคิดที่ แตกต่างกัน โดยในมัญชีรายชื่อของฝ่ายรัฐประหารแบ่งออกเป็นกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ ๑๓ คน ฝ่ายคณะรัฐประหาร ๓๓ คน ฝ่ายวุฒิสภาเดิม ๑๒ คน พ่อค้าคหบดี ๔ คน

และเป็นส่วนของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ๓๔ คน (สุวรรณภูมิ: ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๐) ทั้งนี้มีผู้ชี้รายชื่อของฝ่ายคณะรัฐประหารไว้ว่า วุฒิสภาในความคิดของฝ่ายรัฐประหารก็คือ สภานิติบัญญัติ-ข้าราชการ แม้จะมีความคิดที่แตกต่างกันถึงกล่าว แต่ดูเหมือนว่าทั้งสองฝ่ายจะยังประนีประนอมกันโดยฝ่ายรัฐประหารก็ได้ยินยอมให้วุฒิสภามีลักษณะเจ้า-ขุนนางตามแบบที่เสนอโดยรัฐบาล

งานเร่งด่วนอันหนึ่งที่จะต้องดำเนินการก็คือ การสร้างความชอบธรรมแก่การรัฐประหาร ก่อนอื่นในการประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งแรกสุดเมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายนของรัฐบาลควง อภัยวงศ์ ก็ได้ทำการอนุมัติงบประมาณจำนวน ๒ ล้านบาทเพื่อชำระเป็นค่าใช้จ่ายในการรัฐประหาร (สิริวิรัตน์ เรื่องวงษ์วาร ๒๕๒๑: ๓๑๐) และให้มีการร่างเจตนารมณ์ของคณะรัฐประหารแปลเป็นภาษาอังกฤษออกกระจายเสียงเพื่อชักชวนให้ต่างประเทศรับรองรัฐบาล นอกจากนี้นายกรัฐมนตรีควงยังได้แถลงนโยบายต่อวุฒิสภานั้นนโยบายเร่งด่วนคือ การเร่งล้อมกรณีสวรรคต การปราบปรามข้าราชการทุจริต การแก้ปัญหาการครองชีพของประชาชน และปรับปรุงสมรรถภาพในการทำงานของข้าราชการ วุฒิสภาได้ให้การรับรองรัฐบาลด้วยเสียง ๔๗ จาก ๕๕ คะแนนในชั้นต่อมา รัฐบาลก็ได้ให้เคื่อน มุนนาค หัวหน้าพรรคสหชีพ และรองนายกรัฐมนตรีสมัยรัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ ช่างนาว่าสวัสดิ์ที่มาทำหน้าที่สื่อยอมรับสภาพการสิ้นอำนาจ เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ก็มีข้อความว่า

เมื่อรัฐประหารวันที่ ๒ พฤศจิกายน ศกนี้ ได้กระทำเป็นผลสำเร็จจนได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญเดิม แล้วก่อตั้งรัฐธรรมนูญพรอมควยรัฐบาลและรัฐสภาชนใหม่ คำเนื่งการปกครองไปโดยเรียบร้อยแล้ว องค์การที่โค่กำเนิดจากรัฐธรรมนูญเดิม เช่น รัฐบาล รัฐสภาชคเดิม ก็เป็นอันสิ้นสคไปตามรัฐธรรมนูญเดิม อันเป็นแบบทงซึ่งถูกยกเลิกไปแล้วนั้น เพราะฉะนั้นตั้งแต่ วันที่ ๒ พฤศจิกายนเป็นต้นมา ช่างพเจ้าผู้เป็นรองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ตามรัฐบาลและรัฐธรรมนูญเดิม จึงขอถือวว่า ไมมีหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินต่อไป และไม่เคยเขาประชุมหรือเรียกประชุมคณะรัฐมนตรีไหน เพื่อประกอบกิจการอันเกี่ยวของกับการปกครองบ้านเมืองหรือราชการในที่เคยเกี่ยวข้องของบังคับบัญชาอยู่นั้น (ไทยราษฎร์ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐)

และท้ายที่สุดก็คือ การออกพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่คณะรัฐประหารเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ เพื่อให้การดำเนินการทุกอย่างของคณะรัฐประหารทุกอย่างถูกต้องตามกฎหมายทุกประการ และทำให้ประกาศคำสั่งทั้งหลายของคณะรัฐประหารบังคับใช้ได้ตามกฎหมายด้วย (สิริวิรัตน์ เรื่องวงษ์วาท ๒๕๒๖: ๓๒๗)

การดำเนินการขั้นต่อมาก็คือ การกวาดล้างกำลังของฝ่ายรัฐบาลเดิมของปรีดี พนมยงค์และหลวงธำรงฯ ซึ่งในกรณีที่น่าสังเกตุก็คือ ในระยะแรกหลังจากการก่อรัฐประหาร คณะรัฐประหารมิได้แสดงท่าทีว่าต้องการที่จะติดตามกวาดล้างแต่อย่างใด ดังเช่น พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ ได้แถลงในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ว่า "ไม่ได้คิดติดตามผู้หนึ่ง" (สุภาพบุรุษ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๐) และจอมพลแปลกก็ได้แถลงว่า พล.ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน ได้เข้าพบตน แล้วแจ้งว่าปรีดี พนมยงค์นั้นอยู่ที่กองทัพเรือ จอมพลแปลกก็ได้แถลงว่า "สำหรับคุณหลวงประจักษ์ฯ ผมตั้งหลวงสินธุ์ฯ ไปว่า ไม่ต้องมาหอรอก พักผ่อนตามสบาย" (เอกราช ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๐) ผู้ที่ถูกจับกุมก็คือ พิง ศรีจันทร์ ประธานสภาผู้แทนราษฎร เพราะได้มีการประชุมผู้แทนราษฎรราว ๑๕ คน ที่รัฐสภา เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน แต่หลังจากที่พิง ศรีจันทร์ชี้แจงว่าการประชุมเป็นไปตามเจตนาเชิญประชุม ซึ่งออกตั้งแต่วันที่ ๗ พฤศจิกายนก็ได้ปล่อยตัวไป สำหรับโค ปาณิกบุตร รองประธานพฤฒิสภาก็ถูกจับกุม "แต่เมื่อพบจอมพลและพูดจากรู้เรื่องก็ปล่อยตัวไป" (สุภาพบุรุษ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๐) นอกจากนี้จอมพลแปลกก็ได้แถลงเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายนว่า "จะไม่จับใคร" และยังคงออกประกาศห้ามให้ร้ายรัฐบาลชุดเก่าและเสรีไทยด้วย (เอกราช ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๐) และในแถลงการณ์ของคณะรัฐประหารฉบับที่ ๑๑ ก็อ้างว่า "คณะทหารเองก็ถือว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของเสรีไทย" ซึ่งส่วนหนึ่งของการดำเนินการนี้ก็คือ การสร้างภาพพจน์ที่ดีแก่ฝ่ายรัฐประหาร ดังจะเห็นได้จากคำแถลงแรกสุดของหลวงธำรงสิทธิพิชัย อธิบดีกรมโฆษณาการก็คือ การขอร้องหนังสือพิมพ์ต่างๆว่า อย่าเรียกจอมพลแปลก พิบูลสงครามว่า "ท่านผู้นำ" แต่ให้เรียกว่า "ผู้บัญชาการ" แทน และว่าจะไม่มีการเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์แน่นอน (การเมืองรายสัปดาห์ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)

แต่ปรากฏว่าสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปราววันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ทั้งนี้ เนื่องจากการค้นพบสิ่งที่เรียกว่า "แผนการล้มมหาชนรัฐ" ซึ่งมาจากการแถลงของ พ.อ.กาจ เก่งระคมยิ่งว่า ได้ค้นพบแผนการมหาชนรัฐ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน จากบุคคลลึกลับที่ "คว้านแคหนักแนม" ซึ่งขณะนี้ทางการได้ควบคุมตัวไว้แล้ว บุคคลผู้นี้ได้เผยว่า ได้มีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังกรณีลอบปลงพระชนม์ เป็นผู้จัดเตรียมแผนการนี้ขึ้นมา เพื่อที่จะให้มีการยึดอำนาจทั่วประเทศในวันที่ ๓๐ พฤศจิกายนแล้ว แปรเปลี่ยนประเทศไปสู่มหาชนรัฐ พ.อ.กาจได้ให้รายละเอียดคือไปว่า ผู้ปลงพระชนม์พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศนั้นคือ ทหารเรือนอกราชการผู้หนึ่ง ผู้ร่วมมือคือเฉลียว ปทุมรส เป็นคนคู่กันทาง และกลุ่มยึดอำนาจ ๓๐ พฤศจิกายนนี้ จะสังหารชีวิตนายทหารให้หมดทั่วประเทศ แล้วตั้งคนเป็นนายทหารแทน "แม้แต่ในหลวงปัจจุบันก็จะฆ่าเสียโดยฉลัดตกเหว จึงให้กระทรวงต่างประเทศโทรเลขไปแจ้งให้ทราบเพื่อจะไถ่ระวังพระองค์" ทั้งนี้พ.อ.กาจจึงกล่าวว่า การรัฐประหารของคนครั้งนี้จึงชอบธรรมเพราะ "คณะทหารทราบเข้า จึงปฏิวัติคึกหน้า" (เสรีภาพ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๔๙๐)

แม้ว่าการแถลงของพ.อ.หลวงกาจ กาจสงคราม จะถูกนายกรัฐมนตรีควง อภัยวงศ์อธิบายว่า "พูดจาเลอะเทอะ" และรัฐบาลนั้นไม่รับรองคำพูดหลวงกาจก็ตาม แต่สิ่งที่รัฐบาลดำเนินการพร้อมกันนั้นก็คือการจับกุมพระยาอนุรักษราชมนเฑียร (ภาค วิชโรทัย) หัวหน้าแผนกตำรวจวัง เฉลียว ปทุมรส อดีตเลขาธิการในพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล นางช่อม ชัยสิทธิเวช แม่บ้านพร้อมด้วยมหาดเล็กอีก ๒ คนคือ ชิก สิงหเสนี และบุคย์ บัทมศรีน ในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายนนั้นเองด้วยข้อหาเกี่ยวข้องกับกรณีปลงพระชนม์ พร้อมกันนั้นก็ได้ออกประกาศจับ ร.อ.วิชราย ชัยสิทธิเวช ทหารเรือนอกราชการ กับปรีดี พนมยงค์ในข้อหาเดียวกันด้วย และในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายนนี้เอง รัฐบาลควง อภัยวงศ์ได้อนุมัติการออกพระราชกำหนดคุ้มครองความสงบสุข เพื่อให้การดำเนินการไปตามรัฐธรรมนูญ (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.๒๔๙๐ โดยมอบอำนาจให้แก่คณะรัฐประหารในการกวาดล้างจับกุมและคุมขัง "บุคคลอันมีเหตุผลอันสมควรสงสัยว่าจะชักชวนการดำเนินการตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน" และยังให้

อำนาจในการตรวจค้นสถานที่เพื่อสืบค้นหาหลักฐานในกรณีที่จะมีการดำเนินการเพื่อ
 ชักขวางการดำเนินงานตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ด้วย (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๔, ๒๒
 พฤศจิกายน ๒๔๕๐) พระราชกำหนดนี้จึงแสดงให้เห็นความร่วมมือระหว่างรัฐบาลคอง
 อภัยวงศ์ กับฝ่ายคณะรัฐประหารที่มุ่งจะปราบปรามกวาดล้างฝ่ายของปรีดี พนมยงค์ต่อไป
 ทั้งนี้ คอง อภัยวงศ์ได้แถลงว่าตนเป็นผู้อนุมัติให้คณะทหารดำเนินการจับกุมบุคคลบางคน
 ตามหลักฐานที่รวบรวมได้และสั่งให้กระทรวงมหาดไทยนั้นร่วมมือกับฝ่ายทหารดำเนินการ
 ตามพระราชกำหนดนี้ (ไทยราษฎร์ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๕๐) และ มรว.เสนีย์ ปราโมช
 อธิบายว่า "ความโศกที่เสรีไทยยังไม่วางอาวุธ ทหารจะคงคุมเชิงอยู่" (แมลงหวี่ ๒๕๐๕: ๑๔๑)

การใช้พระราชกำหนดดังกล่าว นำมาซึ่งการดำเนินการกวาดล้างและจับกุม
 บุคคลสำคัญอันเกี่ยวข้องกับฝ่ายปรีดี พนมยงค์ หลายคน เช่น

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน จับ มรว.ลาก หัสทินทร เจ้ากรมเสมียนตรา

วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน คับบ้านมะลิวัลย์ของฝ่ายเสรีไทย และจับ พ.อ.ทวน

วิชัยชัทตะ อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกลาโหม

วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน จับเสนาะ นิลกำแหง และชาย บุนนาค อธิบดีเสรีไทย
 พร้อมทั้งควบคุมตัวสุรีย ทองวานิช บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสียงไทย และ กิลก วีระธร
 บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เอกราช จากนั้นก็ออกประกาศจับเฉียบ ชัยสงค์ ทองเปลว ชลภูมิ
 ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และเคียง ศิริจันทร์

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน จับทอง กันทาธรรม อธิบดี ส.ส.แพร

วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน จับเคื่อน บุนนาค อธิบดีรองนายกรัฐมนตรี

วันที่ ๒ ธันวาคม คับบ้านทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ครั้งที่ ๕ พบห้องใต้ดินมีอาวุธทุก
 ซอยอยู่มากมาย

วันที่ ๕ ธันวาคม จับหวิ บุญเกิด อธิบดีนายกรัฐมนตรี และวิจิตร ลุจิตานนท์
 อธิบดีรัฐมนตรีคลัง โดยเฉพะ วิจิตร ลุจิตานนท์ถูกขอรหัสว่า ให้เงินสนับสนุนจำนวนมากแก่
 ฝ่ายพลพรรคมหาชนรัฐ

วันที่ ๖ ธันวาคม จับ ร.ค.อ.เชื้อ สุวรรณศรี อธิบดีเลขาธิการรัฐมนตรีมหาดไทย

วันที่ ๑๐ ธันวาคม จับทองเปลว ชลภูมิ อดีตเลขาธิการแนวรัฐธรรมนูญได้

วันที่ ๑๗ ธันวาคม จับพ.อ.ชวง เชวงศักดิ์สงคราม อดีตรัฐมนตรีมหาดไทย

วันที่ ๑๕ ธันวาคม จับหลวงบรรณกรโกวิท (เปาว์ จักกะพาก) อดีตอธิบดี

กรมศุลกากร และกาญจน์ กาญจนฉายา

การกวาดล้างจับกุมครั้งใหญ่เช่นนี้ มีขึ้นภายใต้การโหมโฆษณาเรื่องเกี่ยวกับ
กลุ่มแผนการล้มล้างรัฐธรรมนูญที่จะทำลายประเทศไทย และได้มีการแถลงถึงการจับโค๊ตลับติด
ต่อการเกี่ยวกับการวินาศกรรม เมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ทั้งฝ่ายคณะรัฐบาลประหารยังแถลงว่า
กลุ่มมหาชนรัฐนั้นเตรียมการถึงขั้นที่จะทำการร่างรัฐธรรมนูญมหาชนรัฐไว้แล้ว มจ.เฉลิมศรี-
จันทร์ทัต จันทร์ทัต เชื้อพระวงศ์ และวุฒิสมาชิกอาวุโสได้ออกมาแถลงถึงเรื่องแผนการ
มหาชนรัฐของปรีดี พนมยงค์ โดยกล่าวว่า

หลวงประวิษฐุไม่ใช่นักคอมมิวนิสต์ แต่เป็นชนาธิสต์ เป็นคนปราชญ์จากศีลและธรรม
เมื่อเห็นคนให้ความสำคัญแก่พระเจ้าอยู่หัวมากกว่าคนจึงคิดงัด อองคองก็คิดงัด
เหมือนกัน แต่ไม่สำเร็จ หลวงประวิษฐุคิดชอบฎอประชาชนคนไทย ชายชาติเพื่อ
ความสุขของคนคนเดียว ความรักชาติไม่มีเหลือในจิตใจ ไม่นึกถึงโคตรวงศ์ ไม่
เสียสละเพื่อใครทั้งนั้น (เสรีภาพ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๐)

การขอกู้ข่าวเรื่องการค้นพบอาวุธหลายคันรถที่ห้องใต้ดินบ้านทองอินทร์ ภูริพัฒน์
ได้ทำให้ข่าวเรื่องการวินาศกรรมของฝ่ายมหาชนรัฐดูจริงจังมากขึ้น มรว.เสนีย์ บราโมช
จึงได้นำเรื่องนี้มาอธิบายสร้างความชอบธรรมมากยิ่งขึ้นแก่การรัฐประหาร กล่าวคือ

บุคคลที่เป็นกลางและไม่เห็นด้วยกับการใช้กำลังเปลี่ยนแปลงรัฐบาลต้องยอมจำนน
อยู่ทุกยุค ฝ่ายคณะปฏิวัติ ๘ พฤศจิกายน ก็เพราะเหตุอันเดียวกันนี้ และต้องยอมรับ
ว่า การรัฐประหารแบบธรรมบัญญัติ วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ไม่เกิดขึ้นเสียก่อน ด้วยผลที่
ไม่มีการหยาดโลหิตของคนไทยแม้แต่หยดเดียวแล้ว การปฏิวัติแบบโลกาวินาศของ
เลขาธิการ ๓๐ พฤศจิกายน ก็จะบังเกิดขึ้น (แมลงหวี่ ๒๕๐๕: ๗๗)

แต่กระนั้นกับปรากฏว่า บุคคลที่ถูกจับกุมตัวมานั้นหลายคนต้องปล่อยตัวไปในระยะ
เวลาอันสั้น เพราะมิได้มีหลักฐานอย่างจริงจังว่า คนเหล่านั้นพยายามที่จะดำเนินการต่อ
ต้านการรัฐประหาร ยิ่งกว่านั้นหลักฐานที่อ้างว่าเป็นรัฐธรรมนูญมหาชนรัฐก็เป็นที่เปิดเผย

ต่อมาว่า เป็นเพียงร่างรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกาที่อดีตนายกรัฐมนตรีพล.ต.ถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ให้กรมกฎหมายแปลเอาไว้ (การเมืองรายสัปดาห์ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๕๐) ทั้งนี้รัฐบาลจึงถูกโจมตีมากขึ้นว่าให้อำนาจแก่คณะทหารโดยขาดเหตุผล แสดงว่า รัฐบาลนั้นไม่มีอำนาจแท้จริง หากแต่ต้องขึ้นกับฝ่ายทหารจึงทำให้มีการประกาศยกเลิก พระราชกำหนดในวันที่ ๒๐ ธันวาคม และจอมพลแปลก พิบูลสงครามได้ชี้แจงว่า คณะ ทหารยึดมั่นมอบอำนาจคืนแก่รัฐบาลด้วยเหตุผลว่า

การที่ทหารขอคืนอำนาจที่ได้รับมานั้นก็เพราะได้ฟังเสียงประชาชนแสดง ความไม่พอใจในการที่ทหารยังคงคุมอำนาจตามพระราชกำหนดนั้นไว้ เนื่องจาก เกรงว่า จะเกิดความอยุติธรรมในการเลือกตั้ง ประกอบกับทางทหารได้สังเกตเห็นว่าความสงบภายในประเทศในเวลาสมควรให้ทางตำรวจเป็นผู้รักษาก็เป็นการ เพียงพอแล้ว (ไทยราษฎร์ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๐)

ปรากฏว่าเรื่องแผนวินาศกรรมของฝ่ายมหาชนรัฐนั้นก็ไปกลายเป็นเรื่อง บานปลาย เพราะเมื่อ พ.อ.กาจ กาจสงคราม เปิดเผยว่าบุคคลลึกลับที่ให้ข่าวเรื่อง แผนมหาชนรัฐคือ ยรรยง บุณนาค นิตศาสตร์บัณฑิตของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ การเมือง กลับกลายเป็นว่า ยรรยง บุณนาคนั้นเป็นคนโรคจิต เป็นบัณฑิตเก๊ และ "พุ่งเข้ามาในรถไฟว่าตนรู้เรื่องปรีดี และเสรีไทยจึงถูกจับมา" (ชาติไทย ๑๒ มกราคม ๒๕๕๑) ซึ่งกรณีนี้ทำให้พ.อ.กาจ กาจสงครามเสียภาพพจน์มาก แต่ปรากฏว่าผลของ การสร้างเรื่องมหาชนรัฐและแผนการปลงพระชนม์ของปรีดี พนมยงค์ยังคงค้างอยู่ต่อมา เพราะพ.ต.อ.พระพิริยชนกคิ(พินิจ อินทรทูต) ซึ่งได้รับแต่งตั้งจากรัฐบาลควง อภัยวงศ์ ให้เป็นผู้สืบสวนคดี ยังคงคุมขังเฉลียว ปทุมรส ชิต สิงหเสนี และบุศย์ บัณฑิตวิน เป็น จำเลยต่อไป และได้มีการเสนอพระราชบัญญัติเข้าสู่ที่ประชุมวุฒิสภาให้ขยายการคุมขังผู้ ค่องทหารผิดสวรรคตให้นานออกไป ซึ่งวุฒิสภาก็ได้อนุมัติเมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๐ (ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ๒๕๑๓: ๕๕๕)

การดำเนินการขึ้นต่อมาของรัฐบาลควง อภัยวงศ์ก็คือ การจัดการเลือกตั้ง ทั่วไปขึ้นในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งก่อนหน้าที่จะมีการดำเนินการเช่นนั้นก็ได้ เสนอให้ที่ประชุมวุฒิสภา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อให้มีการ

เลือกตั้งแบบรวมเขตจังหวัด กำหนดจำนวนราษฎร ๒๐๐,๐๐๐ คน คอส.ส. ๑ คน
 เทียบกับเดิมคือราษฎร ๑๐๐,๐๐๐ คนคอส.ส. ๑ คน ทำให้ส.ส.ที่มาจากกาเลือกตั้ง
 ลดลงจากเดิมตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.๒๔๘๕ ซึ่งมีถึง ๑๓๘ คนมาเหลือเพียง ๘๘ คน
 และยังมีจำกัดอายุผู้สมัครรับเลือกตั้งไม่ต่ำกว่า ๓๕ ปี (รง.วส. ครั้งที่๑๒ ๑๘ ธันวาคม
 ๒๔๘๐) ปรากฏว่า การแก้รัฐธรรมนูญเช่นนี้ รวมกับการจับกุมหรือออกหมายจับนักกกร
 เมืองของฝ่ายรัฐบาลนั้นมีนัยยะกีดกันทางการเมืองต่อฝ่ายปรีดี พนมยงค์ด้วย ในคาน
 การคุกคามและจับกุมนั้น ได้ทำให้สมาชิกสภาฝ่ายปรีดีจำนวนหนึ่งถูกกีดกันออกไป เช่น
 ทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ซื่อหาครอบครัวองอาวุธโดยไม่ชอบ ทอง กั้นทหารกรม ซื่อหาเกี่ยวพัน
 กับกรณียง ชื่น โรจนวิภาคและสุวิเศษ พันธเศรษฐ์ สำหรับเตียง ศิริขันธ์ ถูกกล่าวหาว่า
 เป็นหัวหน้าพรรคมหาชนรัฐให้กับปรีดี พนมยงค์ ทองเปลว ชลภูมิ ถูกข้อหาเรื่องทุจริต
 องค์การสรรพอาหาร วิจิตร ลลิตานนท์ ถูกคดีใช้เงินหลวงผิดประเภท ถวิล อุดล ถูก
 ข้อหาทุจริตเงินเสรีไทย สุรีย์ ทองวานิชย์โค่นคดีกบฏ จึงทำให้ "ทั้งนี้เป็นการที่บุคคลดัง
 กล่าวจะสมัครผู้แทนจังหวัดแล้ว" (การเมืองรายสัปดาห์ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๘๐) สำหรับ
 ส่วนอื่น ๆ ที่เป็นกำลังของฝ่ายปรีดี พนมยงค์ก็ถูกคุกคามเช่นกัน เช่น สงวน จูฑะเคมีย์
 และทองเย็น หลี่ละเมียรนั้นถูกคดีผิดอิหร่าน และม.จ.วิวัฒน์ไชย ไชยยันต์ รัฐมนตรีคลัง
 ของรัฐบาลควง อภัยวงศ์ได้สั่งปลดทองเย็นออกจากราชการ เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ.
 ๒๔๘๐ โดยไม่มีการสอบสวน และไม่ให้ออกาสชี้แจง (กจช.ตร.๐๒๐๑.๑๕/๓๔) ส่วน
 หลวงบรรณกรโกวิท ได้ถูกพ.อ. กาจสั่งปลดจากอธิบดีกรมศุลกากรตั้งแต่วันที่๕ พฤศจิกายน
 และต่อมาก็ถูกจับกุมในข้อหาว่า เป็นผู้พา ร.อ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวช ผู้ต้องหาคดีปลงพระชนม์
 หนีออกนอกประเทศที่กรมตำรวจ พ.ต.ท.เซาว์ คล้ายสัมฤทธิ์ ร.ต.อ. เฉียบ ชัยสงค์
 และพล.ต.อ.ประสงค์ ลิมอักษรถูกปลดจากราชการ และร.ต.อ. เฉียบแต่ผู้เดียวที่ถูก
 ประกาศจับคดีสังหารชั้น โรจนวิภาคเช่นกัน การกวาดล้างปราบปรามอย่างกว้างขวาง
 เช่นนี้เป็นการสลายฐานกำลังของฝ่ายปรีดี พนมยงค์ และเป็นกา กีดกันกาเลือกตั้งพร้อม
 กันไปด้วย

การถูกคุกคามนั้นคลุมกว้างออกไป อดีตส.ส.สหชีพ เช่น เยื่อน พานิชวิทย์

หง ศรีจันทร์ กระจ่าง คุณารักษ์ ทิม ภูริพันธ์ บัน แก้วมาศย์ อ้วน นาคทรพรท
ต่างก็ต้องหลบซ่อนจนลงสมัครไม่ได้ ชิต เวชประสิทธิ์ จารุบุตร เรืองสุวรรณและคุณิต
บุญธรรม สมัครไม่ได้เพราะอายุไม่ถึง ๓๕ ปี และรู้สึกว่ "เป็นการกลั่นแกล้งจากพรรค
ประชาธิปไตย" (สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ ๒๕๓๖: ๒๕๗) ภัยเหตุนี้อาจผลการเลือกตั้ง
จึงปรากฏว่าพรรคประชาธิปไตยได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง โดยได้เสียงถึง ๕๓ ที่นั่ง
นอกจากนี้ยังมีพรรคอื่น ๆ คือพรรคประชาชน ของเลียง ไชยกาล ที่แตกไปจากพรรค
ประชาธิปไตยได้เสียง ๑๒ ที่นั่ง พรรคธรรมาธิปไตยได้ ๕ ที่นั่ง และมีส.ส.เก่าของฝ่าย
สหชีพแนวรัฐธรรมนูญเหลือในสภาเพียง ๖ คน ดังนั้นพรรคประชาธิปไตย โดยควง อภัยวงศ์
จึงได้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลต่อไป โดยมีโครงสร้างของคณะรัฐมนตรีเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย
เพราะในการตั้งรัฐบาลครั้งแรกเมื่อหลังจากรัฐประหารใหม่ ๆ นั้น ควง อภัยวงศ์
หัวหน้าพรรคได้ถูกสมาชิกโจมตีว่า เอาคนนอก คือกลุ่มขุนนางเก่ามาเป็นรัฐมนตรีมากเกินไป
ไปและทอดทิ้งลูกพรรค และในที่สุดความขัดแย้งก็ทำให้โชติ คุ้มพันธ์ และสุวิชัย พันธุ์เกษม
ถอนตัวออกจากพรรค ดังนั้นในรัฐมนตรีชุดใหม่ ๒๔ คน จึงมีผู้มาจากส.ส. ๑๐ คน รัฐบาล
ใหม่แถลงนโยบายต่อสภา ๒ สภา เมื่อวันที่ ๑ ถึง ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ และได้รับการรับรอง
ด้วยคะแนนเสียง ๑๒๒ ต่อ ๒๓

การเลือกตั้งครั้งนี้ได้ช่วยแก้ปัญหาแตกต่างจากการรัฐประหารได้ประการหนึ่งก็คือ
การรับรองจากต่างประเทศ เพราะนับตั้งแต่มีการรัฐประหาร ๔ พฤศจิกายน ไม่มีประเทศ
ใดที่รับรองฐานะทางการทูตของรัฐบาลอย่างเป็นทางการเลย โดยเฉพาะที่จีน สวง
คุณารักษ์ เอกอัครราชทูตได้ปฏิเสธที่จะยอมรับฐานะของรัฐบาลชุดรัฐประหาร โดยในคำแถลง
เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐ สวง คุณารักษ์ชี้ว่ารัฐบาลใหม่นั้นผิดกฎหมายแต่คนจะ
ปฏิบัติหน้าที่ต่อไปโดยไม่ฟังคำสั่งของรัฐบาล ส่วนที่นายออร์ค ม.จ.ศุภสวัสดิวงศ์สนิท สวัสดิวัตน์
หัวหน้าคณะผู้แทนไทยในสหประชาชาติได้ "บริภาษ" คณะรัฐประหารและรัฐบาลควง อภัยวงศ์
อย่างรุนแรง (การเมืองรายสัปดาห์ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๐) ดังนั้นรัฐบาลควง อภัยวงศ์จึง
ได้ส่งสอบสวน ม.จ.ศุภสวัสดิ์ วงศ์สนิทเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน และปลดสวง คุณารักษ์จาก
ตำแหน่งทูตวันที่ ๓ ธันวาคม แต่ปรากฏว่าทั้งจีน สหรัฐ และอังกฤษ ต่างก็ยังไม่ให้การรับรอง

รัฐบาลคง จนกระทั่งเมื่อการเลือกตั้ง และตั้งรัฐบาลใหม่แล้ว ต่างประเทศก็รับรอง รัฐบาลคงอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่สหรัฐ จีน อังกฤษ ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ อินเดีย สวีต เดนมาร์ค เป็นต้น การรับรองฐานะของรัฐบาลนี้เป็นไปโดยเรียบร้อยในวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ นั้นเอง (สิริวิทย์ เรื่องวางฐานะ ๒๕๒๑: ๓๕๑)

แต่รัฐบาลชุดใหม่มีใ้การบริหารประเทศนานนักเพราะความขัดแย้งระหว่าง รัฐบาลกับคณะรัฐประหารนั้นทวีความรุนแรงมากขึ้น ความขัดแย้งนี้อาจจะเริ่มตั้งแต่การ แดงนโยบายของรัฐบาลคง อภัยวงศ์ครั้งที่แรกที่เสนอว่า

จะปรับปรุงกิจการทหารให้สอดคล้องกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย คือจัดให้กำลังทหารทั้งหมดเป็นส่วนของชาติโดยแท้จริง ทั้งไม่ให้ทหารเล่นการเมือง และไม่ให้ทหารเป็นเครื่องมือของนักการเมืองใด ๆ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ๒๔๘๕: ๔๘๓)

ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลไม่ต้องการให้ทหารเข้ายุ่งเกี่ยวกับการเมืองอีกต่อไป มรว.เสนีย์ อธิบายว่า นี่เป็นการ "แบ่งแยกอำนาจ" ระหว่างทหารกับนักการเมืองโดย

เมื่อใดที่นักการเมืองบริหารงานด้วยความเห็นแก่ตัว ไม่เป็นประโยชน์แก่ชาติและ ประชาชน อำนาจย่อมมีอยู่แก่ฝ่ายทหารที่จะใช้ผูกพันนักการเมืองให้สิ้นอำนาจทางการเมืองไปได้ แต่ในเวลาเดียวกัน ถ้าทหารใช้ อำนาจทำลายนักการเมือง ผู้บริหาร ราชการโดยข้อสงสัยสุจริตเป็นประโยชน์แก่ชาติและประชาชน อำนาจก็ยังมีอยู่แก่ประชาชน ที่จะประณามว่าทหารทำการขบถทรยศต่อชาติ (แมลงหวี่ ๒๔๘๐: ๕๔)

หลักการ เช่นนี้คงจะไม่ใช้หลักการที่ฝ่ายทหารจะเห็นพ้องด้วยนัก ดังเห็นได้จาก ความขัดแย้งในเรื่องการแต่งตั้งวุฒิสภา เรื่องต่อมาที่มีความขัดแย้งกันสืบเนื่องจากการที่ พระยาศรีวิสารวาจา รัฐมนตรีต่างประเทศ กล่าวกับจอมพลแปลกพิบูลสงครามว่า การที่ ต่างประเทศยังไม่รับรองฐานะของรัฐบาลนั้น คติคติอยู่ที่ตัวจอมพลแปลก เพราะต่างประเทศ เกรงว่าจอมพลจะกลับมาบีบบทบาท จอมพลแปลกจึงตอบพระยาศรีวิสารวาจาว่าคนยินดีจะลา ออก แต่พอ.อ.กาจ กาจสงครามได้แถลงว่าชาวจอมพลแปลกจะลาออกนั้นเป็นข่าวชวน วิวาท เพราะเมื่อทหารไ้ยินก็ไม่พอใจเสียแล้ว พอ.อ.กาจย้าว่า ทหารจะไม่ยอมให้ จอมพลแปลกลาออก เพราะ

ประการที่ ๑ จอมพล ป. เป็นมิ่งขวัญของกองทัพบก เคยรับราชการงานเมืองมาเป็นเวลานาน สมควรที่จะเอาไว้เป็นที่ปรึกษา

ประการที่ ๒ นับตั้งแต่จอมพล ป. ลาออกไปครั้งก่อน กองทัพบกเสื่อมโทรมลงเรื่อยมา จอมพล ป. จะต้องอยู่ต่อไปเพื่อความเข้มแข็งของกองทัพ เพราะจอมพลเป็นหลักสำคัญของกองทัพทั้งความอบอุ่นใจและความเชื่อมั่นให้แก่เหล่าทหาร

ประการที่ ๓ สถานการณ์บ้านเมืองยังไม่เรียบร้อย ถ้าจอมพลลาออกไปความไม่สงบอาจจะเกิดขึ้น เพราะจอมพล ป. เป็นที่เคารพและยำเกรงอยู่เหนือจิตใจของประชาชน (ไทยราษฎร์ ๕ มกราคม ๒๔๘๑)

ปรากฏว่าความแตกร้าวมีมากขึ้น หลังจากที่มิไบบลิวิไซนามว่า "คณะทหาร" ออกแจกใบปลิวถึงสถานที่ราชการสำคัญ ๆ ที่สาธารณะ ในหมู่ทหารและตำรวจตลอดจนบุคคลในคณะรัฐบาล แม้แต่ตัวนายกรัฐมนตรีก็ได้รับข้อความในใบปลิวกล่าววาทะรัฐบาลชุดนี้ใช้เล่ห์เพทุบายต่าง ๆ ที่จะกีดกันและนำภัยมาสู่วงการทหาร และพยายามทุกวิถีทางที่จะให้จอมพล ป. พินิจสงคราม อันเป็นมิ่งขวัญและเป็นที่เคารพของคณะทหารลาออกจากตำแหน่ง โดยมีใค่คำหนึ่งว่าบรรดาทหารจะได้รับกระหนกระเทือนใจเพียงไรข้อความอีกตอนหนึ่งกล่าวด้วยว่า นายควงไม่ควรถูกตั้งข้อรังเกียจจอมพล และชกกล่าวเตือนให้คณะรัฐบาลชุดนี้บริหารกิจการอย่างตรงไปตรงมา โดยเฉพาะกิจที่เป็นหน้าที่ของรัฐบาลเท่านั้น แม้ว่าต่อมา พ.อ. กาจ จะออกมากล่าวปฏิเสธว่าทหารมิได้เป็นผู้กระทำใบปลิวนี้ และเป็น "คณะทหารปลอม" (ไทยราษฎร์ ๑๓ มกราคม ๒๔๘๑) แต่ก็สร้างความกระทบกระเทือนไม่น้อยจนจอมพลแปลก ต้องออกคำสั่งลงการณ์ผ่านกรมโฆษณาการ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม ว่าคนกับควง อภัยวงศ์นั้นนับถือกันอย่างไรก็ไม่เคยเปลี่ยนแปลงเลย และย้ำว่า

ข้าพเจ้าและคณะทหารก็ต้องฟังคำบังคับบัญชาของรัฐบาลปัจจุบันตามระบอบการปกครองตามระเบียบประเพณีทุกประการ หากจะมีผู้ใดกล่าววาทะรัฐบาลกับทหารแตกกันแล้ว ขอให้ไปรักเชื่อว่า ไม่เป็นความจริงเลย เพราะทหารอยู่ใต้อำนาจบัญชาของรัฐบาลประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งรัฐบาลชุดนี้มีความอารีอารอบต่อทหารเป็นอย่างดีเป็นลำดับมา (สิริวิตัน เรื่องวงษ์วาร ๒๕๒๑ : ๓๓๕)

ประการต่อมาก็คือ ความขัดแย้งระหว่าง พล.ท. ชิต มั่นศิลป์ สินาคโยธารักษ์ กับ พ.อ. เผ่า ศรียานนท์ ทั้งนี้เนื่องจากคณะรัฐประหาร ต้องการที่จะส่ง พ.อ. เผ่า ศรียานนท์ เข้ามาควบคุมงานด้านตำรวจ จึงได้ขอมอบให้รัฐบาลแต่งตั้ง พ.อ. เผ่า เป็น

รองอธิบดีกรมตำรวจ แต่ พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ รัฐมนตรีมหาดไทยไม่ยินยอม ดังนั้นเมื่อ
รัฐบาลชุดใหม่หลังเลือกตั้ง พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ จึงไม่ได้เข้าร่วมด้วย (ชิต มั่นศิลป์ สืบาค-
โยธารักษ์ ๒๕๑๓: ๖๑๓-๖๒๕) และ พ.อ.เผ่า ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยตำรวจฝ่ายปราบ
ปรามในวันที่ ๑๕ มีนาคม กรณีนี้เป็นก้าวหนึ่งที่รัฐบาลต้องถอยให้กับคณะรัฐประหาร แต่ในที่สุด
สถานการณ์ก็ยังยั้งคงทำให้รัฐบาลควง อภัยวงศ์สิ้นอายุลง

กรณีที่เรียกกันว่า การจี้รัฐบาลนั้น เกิดขึ้นในวันที่ เมษายน เมื่อ พล.ต.สวัสดิ์
ส. สวัสดิ์เกียรติ พ.อ.ศิลป์ ศิลปศรีชัย พ.ท.ก้าน จำนวนภูมิเวท พ.ท.ละม้าย อุทยานานนท์
เข้ามาพบรัฐมนตรีและแจ้งว่าคณะรัฐประหาร ไม่พอใจการทำงานของรัฐบาลที่ไม่สามารถแก้ไข
ปัญหามันเมืองให้ดีขึ้น จึงขอให้ลาออกใน ๒๔ ชั่วโมง นายกรัฐมนตรีควง อภัยวงศ์ จึงให้
พ.ท.รวຍ อภัยวงศ์ นำหนังสือไปตามคณะรัฐประหารชั้นผู้ใหญ่ ก็ได้รับการยืนยันจาก พล.ท.
ฉิน ชูณหะวัณ พล.ท.กาจ กาจสงคราม ว่าเป็นเช่นนั้นจริง จากนั้นนายกรัฐมนตรีเรียกประชุม
คณะรัฐมนตรีด่วน โดยได้เชิญผู้นำกองทัพเรือและกองทัพอากาศ เข้าร่วมด้วย แต่ผู้นำกองทัพ
สองไม่ยอมให้ความร่วมมือในการกดดันกองทัพบก ต่างไม่ต้องการเห็นการนองเลือดในประเทศไทย
ไทย มีแต่ พ.ต.อ.บรรจงศักดิ์ ชีฟเป็นสุข แจ้งว่ามีกำลังตำรวจราว ๕๐๐ คน ควง อภัยวงศ์
จึงไม่มีทางเลือก จำต้องสละของตำแหน่งของคณะรัฐประหาร (ณัฐวิณี สุทธิสงคราม ๒๕๑๑: ๕๐)

ดังนั้นรัฐบาลจึงยื่นขอลาออกในเย็นวันที่ เมษายนนั้นเอง และกรมขุนชัยนาทนเรนทร
ประธาธิบดีสำเร็จราชการก็เมตตา ท้ายยังกล่าวว่า "หากจะคงฝืนใจร้องขอให้บริหารราชการ
แผ่นดินต่อไป ก็รังแต่จะเกิดความยุ่งยากแก่บ้านเมืองยิ่งขึ้น ฉะนั้นในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว จึงจำต้องรับใบลาของท่าน" (สิริวิรัตน์ เรื่องวงษ์วาร ๒๕๒๑: ๓๕๕) จากนั้น
ต่อมาคณะผู้สำเร็จราชการก็เห็นว่าควรยกตำแหน่งนายกรัฐมนตรีให้จอมพลแปลก พิบูลสงคราม
ตามความต้องการของฝ่ายทหาร จึงมีพระราชโองการแต่งตั้งให้จอมพลแปลก เป็นนายกรัฐมนตรี
เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๑

อันที่จริงคณะรัฐประหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พล.ท.ฉิน ชูณหะวัณน่าจะมีแผนการ
เดิมอยู่แล้ว ที่จะผลักดันให้จอมพลแปลกขึ้นทำการแก้ตัว ดังที่เด็กกล่าวต่อหน้าคณะทหาร เมื่อ
เช้าวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐ เมื่อเชิญตัวจอมพลแปลกมาถึงกระทรวงกลาโหมว่า

"พวกเราทั้งหลายทำรัฐประหารในครั้งนี้ก็เพื่อเชิญท่านจอมพลกลับเข้ามาบริหารประเทศอีก เพื่อช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนทั้งหลาย ซึ่งได้รับความทุกข์ร้อนเลือกตาแทบกระเด็นในขณะนี้ และท่านจอมพลจะได้มีโอกาสในการบริหารประเทศเป็นการแก้ตัว"
(การเมืองรายสัปดาห์ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๐)

แม้ว่าต่อมา ควง อภัยวงศ์และพรรคประชาธิปัตย์จะโค่นล้มบริหารประเทศแล้ว แต่กระบวนการสนับสนุนจอมพลแปลกก็มีขึ้นเสมอมา โดยเริ่มจากบุคคลเช่นหลวงวิจิตรวาทการ ได้ประกาศตั้งพรรคธรรมมาธิปัตย์ขึ้นเพื่อสนับสนุนจอมพลแปลกในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ แม้จอมพลแปลกจะชี้แจงว่า พรรคธรรมมาธิปัตย์มิใช่พรรคของตนและคนไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น (ศรีกรุง ๑๐ ธันวาคม ๒๔๙๐) แต่หลวงวิจิตรวาทการก็หาเสียงว่าหลักการและนโยบายของพรรคเป็นของจอมพลแปลก และกลุ่มผู้ใกล้ชิดจอมพลแปลก เช่น พล.ท. มังกร พรหมโยธี พล.ต.ปลัด ปลดรบรักษา พล.ต.ประยูร ภมรมนตรี เพ็ญ ราชธรรมนิเทศ เป็นต้น ต่างก็ลงสมัครในนามพรรคนั้น และต่อมาแม้ว่าหลวงวิจิตรจะหายเลือกตั้งในกรุงเทพ แต่ก็ยังมีสมาชิกพรรคได้รับเลือกเข้ามาในสภา ๕ คน

ปรากฏว่าหลังจากเลือกตั้ง ยังไม่ทันที่จะตั้งรัฐบาลใหม่ก็ได้มีโอบล้อมอ้างชื่อกลุ่มกรรมกรเรียกให้ไปชุมนุมกันเพื่อสนับสนุนจอมพลแปลก เป็นนายกรัฐมนตรีนับระยะต้นเดือนเมษายน และได้มีการออกคำสั่งลงนามรัฐบาลคองที่ล้มเหลวในการแก้ไขเศรษฐกิจ เหตุการณ์จึงนำมาสู่การจี้รัฐบาลคอง อภัยวงศ์จากตำแหน่งดังกล่าว

ในอีกมิติหนึ่ง การเห็นอำนาจของจอมพลแปลก ทั้งในกองทัพและในการบริหารประเทศนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการทำ"ค่านานพิบูลสงคราม" ให้บรรลุเพราะแม้แต่ในวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑ ก่อนที่ข่าวลาออกของรัฐบาลจะเป็นที่ทราบ ก็ได้มีบทความลงในหนังสือพิมพ์ "ไทยราษฎร์" ว่า "อีกไม่นานจอมพลคงได้บริหารประเทศ เพราะคู่มือแนวโน้มแจ่มใส แม้จะถูกวิพากษ์วิจารณ์ในทางลบ หลังจากออกจากตำแหน่งไป แต่ก็ยังมีอำนาจวาสนาในวงการเมืองไทย" จากนั้นในที่สุญญากาศรัฐประหาร ๒ คนคือ พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ และ พล.ท.กาจ กาจลงคราม อธิบายสภาพเช่นนี้ไว้เอง ถึงในจดหมายลงวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ.

๒๔๕๐ จากกองบัญชาการทหารบก ไปยังจอมพลแปลกนั้นอธิบายว่า

นับแต่หน้าที่แรกที่ท่านผู้บัญชาการทหารบกมาบัญชาการทางบ้านรัฐประหารและบ้าน
กกรทหารแล้ว พวกรัฐประหารและคณะทหารบกรู้สึกมีความสะดวกและปลอกใจ
กิจการทั้งหลายที่โคคำ เนินมาควยก็ทุกอย่างทุกประการตลอดเวลาจนกระทั่งทุกวันนี้
ทหารทุกคนรู้สึกมีที่หมาย มีวิธีดำเนินการ เพื่อประเทศชาติและรู้จักหน้าที่ว่าเวลาใด
ควรทำอะไร ทหารทุกคนมองเห็นผู้บัญชาการทหารบกเสมือนธงชัยและมิ่งขวัญของ
กองทัพบก...

มาบัดนี้ประเทศชาติต้องการท่านผู้บัญชาการทหารบก ไปจรรโลงและแก้วิกฤตการณ์
ของประเทศชาติ ซึ่งเป็นที่มิควมัวอยู่อย่างพุกเกือบไม่ถูก...

คั้งนั้นการที่ประเทศชาติโคท่านผู้บัญชาการทหารบกไปเป็นผู้นำในเวลาอันสำคัญยิ่ง
ดังนี้ ต้องถือว่าเป็นการเหมาะสมและเป็นการถูกต้องควยประการทั้งปวงแล้ว

(สยามนิกร ๑๒ เมษายน ๒๔๕๑)

๒.๔ สรุป

ในภาวะที่รัฐบาลพลเรือนยุคเสรีไทยกำลังประสบภาวะวิกฤตนั้น ในที่สุดกระแส
ที่จะนำมาสู่การรัฐประหารก็ได้เริ่มขึ้น ซึ่งในส่วนที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่ากระแสรัฐประหาร
นั้น เป็นผลผลิตของกระบวนการ ๒ อย่าง ๒ประการแรกคือ การเคลื่อนไหวคัดค้านรัฐบาล
ของฝ่ายพรรคประชาธิปัตย์ที่มีพลังนิยมเจ้า-ขุนนาง สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง กลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญ
ในการเคลื่อนไหวทำลายภาพพจน์และเกียรติภูมิ ของรัฐบาลบริติช พนมยงค์ โดยนำเอาเรื่อง
กรณีสวรรคตมาเป็นอาวุธสำคัญในการดำเนินการ และยังใช้วิธีการต่าง ๆ ในการโฆษณา
และเปิดเผยให้เห็นถึงความไร้ประสิทธิภาพและความล้มเหลวของรัฐบาล พล.ร.ต.ถวัลย์
ธำรงนาวาสวัสดิ์ แต่ปรากฏว่าฝ่ายนี้มิได้มีกำลังที่จะดำเนินการโค่นรัฐบาล จึงต้องอาศัย
กระบวนการที่สอง คือการเคลื่อนไหวจากฝ่ายทหาร ซึ่งโดยพื้นฐานก็ได้ให้ความไม่พอใจต่อ
รัฐบาลพลเรือนอยู่แล้วในเรื่องบทบาทเสรีไทย แต่เมื่อเผชิญกับการโฆษณาโน้มนำให้เห็นว่า
กรณีสวรรคตและความล้มเหลวของรัฐบาล พล.ร.ต.ถวัลย์ นั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งวิกฤตการณ์
และความตกต่ำ จึงได้เกิดแนวคิดที่จะกระทำรัฐประหารขึ้น โดยมีทหารนอกราชการกลุ่ม
หนึ่งที่นำโดย พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ และ น.อ.กาจ กาจสงคราม เป็นตัวกลางในการประสาน
งานและตั้งเป็น "คณะรัฐประหาร" ขึ้นและทำให้การล้มล้างรัฐบาลพลเรือนของ พล.ร.ต.

ถวัลย์ ช่างงานาวาสวัสดิ์ เป็นไปก็สำเร็จ

แต่กระนั้นจากปัจจัยที่ว่าคณะรัฐประหารนั้นประกอบด้วยนายทหารเพียงกลุ่มหนึ่ง ซึ่งส่วนมากเป็นระดับนายพัน มิได้มีกำลังส่วนมาก หรือมีระดับนายพลเข้าร่วม ชัยชนะส่วนหนึ่งจึงเกิดจากการวางเฉยไม่ต่อต้านของกำลังส่วนอื่น ๆ ค่าย ประการต่อมาก็คือการที่ฝ่ายรัฐประหารยังไม่สามารถกวาดล้างกลุ่มรัฐบาลเดิมได้อย่างเด็ดขาด และบุคคลสำคัญหลายคนยังหนีไปได้ อันอาจจะนำมาซึ่งปัญหาทางการเมืองต่อไปได้อีก และประการที่สามก็คือ การที่รัฐประหารมิได้รับการรับรองจากนานาชาติ และทำให้ประเทศตกอยู่ในสภาวะโศกเศร้า ดังนั้น คณะรัฐประหารจึงต้องพยายามดำเนินการประนีประนอมและสร้างภาพพจน์ด้วยการเชิญฝ่ายประชาธิปไตยของคอง อภัยวงศ์ มาเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล และดำเนินการให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้น ปรากฏว่าความร่วมมือระหว่างสองฝ่ายคือ ระหว่างคณะรัฐประหาร และรัฐบาลอนุรักษนิยมของคอง อภัยวงศ์ อยู่บนรากฐานที่ว่า รัฐบาลคองต้องการที่จะให้ฝ่ายคณะรัฐประหารปราบปรามฝ่ายบริทิช พนมยงค์ และสร้างเสถียรภาพให้กับตน ขณะที่ฝ่ายคณะรัฐประหารต้องการให้รัฐบาลคองช่วยสร้างความชอบธรรมและแสวงการรับรองจากต่างประเทศ และหลังจากที่มีการเลือกตั้งทั่วไป และตั้งรัฐบาลชุดใหม่แล้ว ปัญหาเรื่องเกี่ยวกับความชอบธรรมและการรับรองจากต่างประเทศก็คลี่คลายไป เมื่อถึงขณะนี้ก็นำมาซึ่งการ "จัดรัฐบาล" ให้คอง อภัยวงศ์ ลาออก เพื่อเปิดทางให้กับ จอมพลแปลก พิบูลสงครามมาเป็นนายกรัฐมนตรีแทน

การโค่นรัฐบาลคอง อภัยวงศ์ในค่านหนึ่งนั้นก็คือการที่คณะรัฐประหารกระทำการ "รื้อนั่งร้าน" ของคนแต่พิจารณาในมิติที่ลึกซึ้งมากขึ้นแล้ว จะเห็นได้ว่าร่องรอยแห่งความแตกแยกทางความคิดที่ไม่อาจประนีประนอมกันไว้ก่อนอื่นในฝ่ายทหารนั้นมีการเผยแพร่วิचारเกี่ยวกับ "นิยายพิบูลสงคราม" ที่มุ่งจะรื้อฟื้นความยิ่งใหญ่ยุคพิบูลสงครามอยู่แล้ว แต่ฝ่ายรัฐบาลคอง อภัยวงศ์ยอมไม่อาจยอมรับจินตภาพเช่นนั้นได้ และร่องรอยของความแตกแยกทางความคิด ๒ ประการ โค้งให้เห็นถึงรากฐานที่ไม่อาจร่วมกันได้นั้นคือ ประการแรกในเรื่องการแต่งตั้งวุฒิสภา ซึ่งหมายถึงสภาที่จะทำหน้าที่ควบคุมดูแล และถ่วงดุลสภายุแทนราษฎรที่มาจาก การเลือกตั้ง การแต่งตั้งของฝ่ายประชาธิปไตย โค้งถึงแนวโน้มที่จะสร้างระบอบประชาธิปไตยภายใต้การควบคุม

คุณเลขของฝ่าย "เจ้า-ขุนนาง" ตามแบบอังกฤษ ขณะที่รายชื่อวุฒิสมาชิกของคณะรัฐประหาร
โน้มนำไปในทางที่จะเป็นประชาธิปไตยในความดูแลของ "ทหาร-ข้าราชการ" รากฐาน
ที่แตกต่างกันเช่นนี้ ทำให้ข้อเสนอเรื่องการสร้างกองทัพที่ไม่ยุ่งกับการเมืองนั้นมีความสำคัญ
และแหลมคมเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในกรณีนี้จะกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้นในบทต่อ ๆ ไป